

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

Рішенням засідання кафедри
педагогіки, психології та менеджменту
протокол № 6 від 08.09.2026р.
професорка

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

«Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей
молодшого шкільного віку»

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Здобувачка вищої освіти
групи ПС-24-12-зМ

НИЧИТАЛЮК Анна Олегівна

Науковий керівник:
професорка,
доктор психологічних наук, доцент

КЛОЧКО Алла Олексіївна

Біла Церква 2026

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: НИЧИТАЛЮК Анна Олегівна, група ПС-24-12-ЗМ

Назва: Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку

Керівник: Клочко Алла Олексіївна

Підрозділ: Bila Tserkva institute of continuous professional education

Коефіцієнт подібності: 1:3.43%

Мікропробіли: 1

Заміна букв: 0

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедурам. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Відсоток оригінальності за системою Strike Plagiarism 3,43% відповідає встановленим вимогам. Високий рівень оригінальності. Допускається до захисту/рецензування.

Дата 27.04.2026 р.

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України:

Підпис _____

**«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ**

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

професорка

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

» 01 2026 року

ЗАВДАННЯ

**на кваліфікаційну роботу здобувачці освіти
Ничиталюк Анні Олегівні**

Тема роботи: «Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку».

Наукова керівниця: Клочко А. О., професорка кафедри педагогіки, психології та менеджмент БІНПО, доктор психологічних наук, доцент.

Строк подання здобувачем освіти роботи: 01.05.2026.

Вихідні дані до роботи: наукові праці, публікації в сучасних періодичних виданнях і електронних ресурсах, монографії вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблематиці дослідження.

Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати теоретичні аспекти розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, а саме: поняття мислення в психологічній науці та його основні види, логічне мислення як психологічний феномен, психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку; здійснити емпіричне дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку та описати його результати; обґрунтувати практико-орієнтовані напрями розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку; розробити, апробувати та перевірити ефективність впровадження занять з розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку.

Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Клочко А. О., професорка, доктор психологічних наук, доцент.	12.01.2026	12.01.2026
2	Клочко А. О., професорка, доктор психологічних наук, доцент.	02.03.2026	02.03.2026
3	Клочко А. О., професорка, доктор психологічних наук, доцент.	01.05.2026	01.05.2026

Дата видачі завдання: 12.01.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Узгодження теми, складання змісту	Січень	Виконано
2.	Вивчення літературних джерел	Січень-лютий	Виконано
3.	Збирання матеріалу у закладі	Лютий	Виконано
4.	Обробка матеріалів	Березень	Виконано
5.	Написання розділу 1	Лютий-березень	Виконано
6.	Написання розділу 2	Лютий-березень	Виконано
7.	Написання розділу 3	Квітень	Виконано
8.	Формулювання висновків	Квітень	Виконано
9.	Оформлення кваліфікаційної роботи, одержання відгуку та рецензії, перевірка на плагіат	Квітень	Виконано
10.	Подання роботи на кафедру	Травень	Виконано
11.	Захист кваліфікаційної роботи	Травень	Виконано

Здобувач/ка освіти _____

Анна НИЧИТАЛЮК

Керівник роботи _____

Алла КЛОЧКО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

В І Д Г У К

**керівника на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня**

Ничиталюк Анни Олегівни

(прізвище, ім'я та по батькові здобувача)

за темою:

**«Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого
шкільного віку»**

Актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи є беззаперечною. В умовах стрімкої цифровізації суспільства, зростання обсягу інформації та реформування системи освіти в Україні (концепція Нової української школи) особливої ваги набуває цілеспрямований розвиток логічного мислення дітей на ранніх етапах навчання. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування базових логічних операцій, а також для переходу від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Водночас зростання кількості дітей із труднощами у навчанні, пов'язаними з недостатнім рівнем сформованості мисленнєвих операцій, зумовлює необхідність розробки ефективних психолого-педагогічних підходів до розвитку логічного мислення молодших школярів.

Перший розділ кваліфікаційної роботи містить ґрунтовний психолого-теоретичний аналіз поняття мислення в психологічній науці та його основних видів, розкриває сутність, структуру і функції логічного мислення як психологічного феномену, а також характеризує психологічні особливості його розвитку у дітей молодшого шкільного віку. Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні змісту поняття «логічне мислення», розкритті його структурних компонентів та місця в системі пізнавальних процесів особистості.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Лицею «Перша Білоцерківська гімназія» Білоцерківської міської ради Київської області. За підсумками дослідження здійснено кількісний і якісний аналіз рівнів сформованості наочно-образного, словесно-логічного та логічного мислення учнів, встановлено кореляційні зв'язки між їхніми показниками.

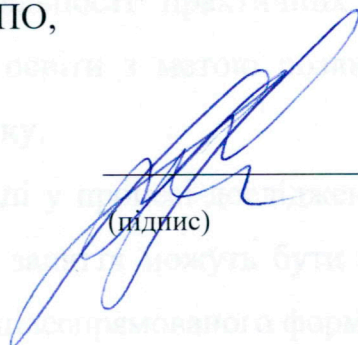
Практичним результатом роботи є розроблені та апробовані психолого-педагогічні заходи, вправи і розвивальні заняття з логічного мислення, спрямовані на цілеспрямоване формування логічних операцій, розвиток уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та підвищення рівня пізнавальної активності учнів початкової школи. Розроблений психодіагностичний інструментарій може використовуватися для оцінювання рівня розвитку логічного мислення дітей та планування корекційно-розвивальної роботи. Результати дослідження апробовано у двох публікаціях: на Міжнародній спеціалізованій виставці «Освіта та кар'єра» (квітень 2026 р.) та на IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції (травень 2025 р.).

Ничиталюк А.О. виявила здатність до самостійного наукового пошуку, продемонструвала вміння системно аналізувати наукову літературу, коректно застосовувати психодіагностичні методики та методи математичної статистики, формулювати обґрунтовані висновки. За результатами перевірки у системі StrikePlagiarism коефіцієнт подібності становить 3,43%, що відповідає встановленим вимогам до оригінальності кваліфікаційних робіт.

Вважаю, що кваліфікаційна робота Ничиталюк Анни Олегівни розкрита на належному теоретичному та практичному рівнях, містить елементи наукової новизни, оформлена згідно встановлених вимог та рекомендується до захисту на засіданні екзаменаційної комісії. Кваліфікаційна робота заслуговує 86 балів.

Науковий керівник:

професорка кафедри педагогіки,
психології та менеджмент БІНПО,
доктор психологічних наук,
доцент

(підпис)

А.О.Клочко

(ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота: 110 сторінок, 3 рисунки, 7 таблиць, 4 додатки, 64 літературних джерела.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, а також розробка та апробація психолого-педагогічних умов і засобів його ефективного розвитку в освітньому процесі

Об'єкт дослідження – процес розвитку мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості, рівні сформованості, структурні компоненти та умови розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: 1) теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; порівняння та інтерпретація наукових підходів; 2) емпіричні методи: психодіагностичне тестування на основі використання психодіагностичних методик та тестів: методика «Прогресивні матриці Равена», методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах», тест Дж. Гілфорда; 3) методи обробки результатів: кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики (зокрема кореляційний аналіз).

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності практичних психологів і педагогів закладів загальної середньої освіти з метою розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку.

Розроблені та апробовані у процесі дослідження психолого-педагогічні заходи, вправи та розвивальні заняття можуть бути використані в освітньому процесі початкової школи для цілеспрямованого формування логічних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), розвитку вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та підвищення рівня пізнавальної активності учнів.

Запропонований психодіагностичний інструментарій може бути

застосований для оцінювання рівня розвитку логічного мислення дітей, виявлення індивідуальних особливостей їх мисленнєвої діяльності та подальшого планування корекційно-розвивальної роботи.

Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці психологічного супроводу освітнього процесу, під час проведення індивідуальних та групових занять, а також у процесі підготовки майбутніх педагогів і психологів.

Ключові слова: логічне мислення, словесно-логічне мислення, наочно-образне мислення, пізнавальні процеси, освітнє середовище, заклад загальної середньої освіти, психологічні механізми розвитку.

ABSTRACT

Qualification work: 110 pages, 3 figures, 7 tables, 4 appendices, 64 literary sources.

Research purpose: theoretical substantiation and empirical study of the psychological features of the development of logical thinking in children of primary school age, as well as the development and testing of psychological and pedagogical conditions and means of its effective development in the educational process

The object of the study is the process of development of thinking in children of primary school age.

The subject of the study is psychological features, levels of formation, structural components and conditions for the development of logical thinking in children of primary school age.

Research methods: 1) theoretical methods: analysis, synthesis, generalization and systematization of scientific literature on the research problem; comparison and interpretation of scientific approaches; 2) empirical methods: psychodiagnostic testing based on the use of psychodiagnostic techniques and tests: the method «Raven's Progressive Matrices», the method «Defining concepts, clarifying causes, identifying similarities and differences in objects», the J. Guilford test; 3) methods of processing results: quantitative and qualitative analysis, methods of mathematical statistics (in particular, correlation analysis).

The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained results in the activities of practical psychologists and teachers of general secondary education institutions in order to develop logical thinking in children of primary school age.

The psychological and pedagogical measures, exercises and developmental classes developed and tested in the process of the study can be used in the educational process of primary school for the purposeful formation of logical operations (analysis, synthesis, comparison, generalization), the development of the ability to establish cause-and-effect relationships and increasing the level of

cognitive activity of students.

The proposed psychodiagnostic toolkit can be used to assess the level of development of children's logical thinking, identify individual features of their thinking activity and further planning of correctional and developmental work.

The research materials can be used in the practice of psycho-logical support of the educational process, during individual and group classes, as well as in the process of training future teachers and psychologists.

Keywords: logical thinking, verbal-logical thinking, visual-figurative thinking, cognitive processes, educational environment, general secondary education institution, psychological mechanisms of development.

ЗМІСТ

ВСУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	15
1.1. Поняття мислення в психологічній науці та його основні види..	15
1.2. Логічне мислення як психологічний феномен: сутність, структура та функції.....	22
1.3. Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.....	29
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	37
2.1. Організація та психодіагностичний інструментарій дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку	37
2.2. Кількісний і якісний аналіз результатів дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.....	43
2.3. Аналіз кореляційних зв'язків між показниками наочно-образного, словесно-логічного та логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.....	49
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	54
3.1. Психологічні механізми активізації логічного мислення у дітей молодшого шкільного періоду.....	54
3.2. Організаційні умови та особливості розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку в умовах закладу загальної середньої освіти.....	60
3.3. Зміст і структура занять з розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку.....	66
3.4. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку після впровадження розвивальних занять.....	71
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВОК.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкими змінами, пов'язаними з цифровізацією, зростанням обсягу інформації та необхідністю швидкого прийняття рішень. У цих умовах особливої ваги набуває формування в особистості здатності до логічного мислення, аналізу, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і критичної оцінки інформації. Саме тому проблема розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах сучасної психології та педагогіки.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальних процесів, зокрема мислення. У цей час відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, що визначає подальший інтелектуальний розвиток дитини. Саме в початковій школі закладаються основи логічних операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та класифікації, які є необхідними для успішного навчання та повноцінного функціонування особистості в сучасному інформаційному середовищі [15].

Актуальність дослідження зумовлюється також реформуванням освітньої системи України, зокрема впровадженням концепції Нової української школи, яка орієнтує освітній процес на розвиток ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає вміння мислити логічно, критично та творчо. Це вимагає від педагогів і психологів пошуку ефективних підходів, методів і засобів розвитку логічного мислення у дітей уже на початковому етапі навчання.

Крім того, сучасні дослідження вказують на зростання кількості дітей із труднощами у навчанні, що часто пов'язано з недостатнім рівнем сформованості мисленнєвих операцій. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення психологічних особливостей розвитку логічного мислення, виявлення чинників, що впливають на цей процес, та розробки психолого-педагогічних умов його ефективного формування [21].

Не менш важливим є і практичний аспект проблеми. Розвинене логічне мислення сприяє не лише успішності навчальної діяльності, а й формуванню самостійності, здатності до прийняття рішень, гнучкості мислення та адаптації до нових умов. У зв'язку з цим дослідження психологічних особливостей розвитку логічного мислення молодших школярів має значний прикладний потенціал для освітньої практики.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена: потребами сучасного інформаційного суспільства, особливостями психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, вимогами реформування освіти, необхідністю підвищення ефективності освітнього процесу, потребою у розробці ефективних психолого-педагогічних засобів розвитку мислення.

Об'єкт дослідження – процес розвитку мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості, рівні сформованості, структурні компоненти та умови розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, а також розробка та апробація психолого-педагогічних умов і засобів його ефективного розвитку в освітньому процесі

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, а саме: поняття мислення в психологічній науці та його основні види, логічне мислення як психологічний феномен, психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

2. Здійснити емпіричне дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку та описати його результати.

3. Обґрунтувати практико-орієнтовані напрями розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку.

4. Розробити, апробувати та перевірити ефективність впровадження занять з розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження було використано комплекс теоретичних та емпіричних **методів**.

Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; порівняння та інтерпретація наукових підходів.

Емпіричні методи: психодіагностичне тестування на основі використання психодіагностичних методик та тестів: методика «Прогресивні матриці Равена», методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах», тест Дж. Гілфорда

Методи обробки результатів: кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики (зокрема кореляційний аналіз).

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні та узагальненні наукових уявлень про психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. У роботі уточнено сутність поняття «логічне мислення», розкрито його структуру, функції та місце в системі пізнавальних процесів особистості.

Здійснено системний аналіз сучасних підходів до вивчення мислення в психологічній науці, що дало змогу визначити основні закономірності його розвитку у молодшому шкільному віці. Обґрунтовано психологічні умови та чинники, які впливають на формування логічного мислення дітей у процесі навчальної діяльності.

Отримані результати розширюють теоретичну базу вікової та педагогічної психології, зокрема в аспекті розвитку мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння) та формування здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності практичних психологів і педагогів закладів загальної середньої освіти з метою розвитку логічного

мислення дітей молодшого шкільного віку.

Розроблені та апробовані у процесі дослідження психолого-педагогічні заходи, вправи та розвивальні заняття можуть бути використані в освітньому процесі початкової школи для цілеспрямованого формування логічних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), розвитку вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та підвищення рівня пізнавальної активності учнів.

Запропонований психодіагностичний інструментарій може бути застосований для оцінювання рівня розвитку логічного мислення дітей, виявлення індивідуальних особливостей їх мисленнєвої діяльності та подальшого планування корекційно-розвивальної роботи.

Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці психологічного супроводу освітнього процесу, під час проведення індивідуальних та групових занять, а також у процесі підготовки майбутніх педагогів і психологів.

Результати дослідження апробовано в межах науково-практичних заходів, зокрема відображено у двох публікаціях тез доповідей: на Студентському освітньому форумі «Академічна доброчесність: від законодавчих вимог до етичних принципів освітньої діяльності», що проводився в рамках Сорок четвертої Міжнародної спеціалізованої виставки «Освіта та кар'єра – 24 квітня 2026 року», тема тез: «Застосування принципів академічної доброчесності при проведенні психологічних досліджень» [33], а також на 4-й Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Соціально-освітні доміанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця» – 15 травня 2025 року, тема тез: «Формування мислення у молодших школярів» [34].

Експериментальна база дослідження: Ліцей «Перша Білоцерківська гімназія» Білоцерківської міської ради Київської області.

Структура роботи містить вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Ілюстративний матеріал представлено 3 рисунками та 7 таблицями.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття мислення в психологічній науці та його основні види

Мислення в психологічній науці розглядається як один із базових і системоутворювальних психічних процесів, що забезпечує не лише пізнання навколишнього світу, але й активну взаємодію особистості з ним. Воно виступає складною формою психічної діяльності, яка опосередковує сприйняття реальності, дозволяє виходити за межі безпосереднього досвіду та формувати узагальнені знання про предмети і явища. У цьому контексті мислення забезпечує встановлення причинно-наслідкових зв'язків, виявлення закономірностей, прогнозування майбутніх подій і конструювання нових способів дії [26].

Сучасні українські психологи підкреслюють, що мислення є не ізольованим когнітивним процесом, а інтегративною системою, яка функціонує у взаємозв'язку з іншими психічними явищами – пам'яттю, мовленням, уявою, емоціями та мотивацією. Зокрема, С. Максименко розглядає мислення як процес, що формується у діяльності та визначається потребами, цілями і життєвим досвідом особистості. На його думку, мислення не лише відображає реальність, але й активно її конструє, виступаючи механізмом особистісного розвитку та самореалізації [27].

У межах діяльнісного підходу мислення трактується як форма активності суб'єкта, що виникає у проблемній ситуації та спрямована на її розв'язання. Воно включає систему розумових операцій – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизацію – які забезпечують перехід від чуттєвого досвіду до абстрактного знання. Українські науковці наголошують, що саме завдяки мисленню людина здатна не лише відображати об'єктивну реальність, а й створювати нові ідеї, гіпотези та стратегії поведінки [32].

Особливу увагу у сучасних дослідженнях приділено особистісному

виміру мислення. Так, І. Бех підкреслює, що мислення є невід'ємно пов'язаним із ціннісно-сисловою сферою особистості, її моральними орієнтаціями та внутрішніми установками. Він розглядає мислення як процес, у якому поєднуються інтелектуальні та духовні компоненти, що забезпечують осмислення життєвого досвіду та формування особистісної позиції [4].

З позицій сучасної української когнітивної психології мислення також визначається як процес інформаційної обробки, який передбачає кодування, трансформацію та використання інформації для прийняття рішень і розв'язання задач [15]. При цьому важливою є роль соціального середовища, культури та комунікації, які впливають на формування індивідуального стилю мислення.

І. Бурлакова визначає мислення як феномен, завдяки якому людина «пізнає, освоює й підкорює світ, одночасно змінюючись сама» [4, с. 5]. Це визначення акцентує увагу на динамічному та взаємозумовленому характері мислення: у процесі пізнання змінюється не лише зовнішня діяльність людини, але й її внутрішній світ, система переконань і способи взаємодії з реальністю.

Таким чином, у сучасній українській психологічній науці мислення постає як багатовимірний, динамічний і діяльнісний процес, що поєднує когнітивні, емоційні та особистісні компоненти. Воно забезпечує не лише відображення дійсності, а й її активне перетворення, виступаючи основою інтелектуального розвитку, творчості та самореалізації особистості.

Академік С. Максименко розглядає мислення в контексті діяльнісного підходу, підкреслюючи його глибинний зв'язок із мотиваційною сферою особистості, її потребами, цілями та життєвим досвідом. На його думку, мислення не може бути зрозумілим поза реальною діяльністю людини, оскільки саме в діяльності воно виникає, розвивається і набуває індивідуально-своєрідних рис. Учений наголошує, що мислення формується в процесі активної взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, де важливу роль відіграють не лише зовнішні умови, але й внутрішні чинники –

установки, мотиви, попередній досвід. У цьому контексті мислення виступає не просто як інструмент пізнання, а як механізм розвитку особистості, що забезпечує її саморегуляцію, самовдосконалення та здатність до свідомого вибору [27].

Розвиваючи ідеї діяльнісного підходу, С. Рубінштейн обґрунтував фундаментальний принцип єдності свідомості та діяльності, який став одним із ключових у психології мислення. У його концепції мислення постає як активний, динамічний процес, що не зводиться до простого відображення дійсності, а передбачає її осмислення, перетворення та побудову нових способів дії. Він підкреслював, що мислення завжди виникає у проблемній ситуації, коли наявних знань недостатньо для досягнення мети, і саме це спонукає людину до пошуку нових рішень. Таким чином, мислення розглядається як процес постановки та розв'язання задач, у якому поєднуються пізнавальні й практичні аспекти діяльності [55].

Особливу увагу С. Рубінштейн приділяв ролі суб'єкта у процесі мислення, підкреслюючи, що людина не є пасивним спостерігачем, а виступає активним творцем власної психічної реальності. Це означає, що мислення залежить не лише від об'єктивних умов, а й від індивідуальних особливостей особистості – її досвіду, рівня розвитку, інтересів і цінностей. У такому розумінні мислення виступає як процес, що інтегрує когнітивні, емоційні та вольові компоненти, забезпечуючи цілісність психічної діяльності людини [55].

Українські психологи, зокрема В. Карпенко та інші дослідники, розглядають мислення як складне, багатовимірне психічне явище, що виходить далеко за межі суто когнітивних процесів. У їхніх працях підкреслюється, що мислення є інтегративною системою, яка поєднує інтелектуальні операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення), мотиваційні чинники та емоційно-вольову регуляцію діяльності. Такий підхід дозволяє розглядати мислення не лише як процес обробки інформації, а як активну форму психічної діяльності, що

безпосередньо пов'язана з цілями, потребами та життєвими орієнтаціями особистості [19].

Особливу увагу сучасні українські науковці приділяють детермінованості мислення. Вони наголошують, що мисленнєва діяльність формується під впливом як внутрішніх чинників – індивідуальних потреб, мотивів, установок, рівня розвитку особистості, – так і зовнішніх умов, до яких належать соціальне середовище, культурний контекст, освітній простір і характер діяльності. Така двостороння зумовленість підкреслює, що мислення є результатом постійної взаємодії людини з оточенням, у процесі якої відбувається не лише пізнання світу, а й формування індивідуального стилю мислення та поведінки [24].

У межах цього підходу мислення розглядається як динамічна система, що постійно змінюється й удосконалюється впродовж життя людини. Воно залежить від накопиченого досвіду, рівня освіти, професійної діяльності та соціальних взаємодій, що зумовлює його індивідуальну своєрідність. Крім того, сучасні дослідження підкреслюють важливу роль емоцій у процесі мислення, оскільки саме емоційне ставлення до проблеми може як стимулювати, так і гальмувати пошук її розв'язання.

Таким чином, у сучасній українській психології мислення визначається як складний, опосередкований і узагальнений процес відображення дійсності, який має діяльну природу та інтегрує когнітивні, мотиваційні й емоційні компоненти. Воно забезпечує ефективне розв'язання пізнавальних і практичних задач, та виступає важливим механізмом розвитку особистості, її самореалізації та адаптації до мінливих умов життя.

Українські науковці, зокрема С. Максименко, Г. Костюк виділяють низку суттєвих характеристик мислення, які відображають його специфіку як вищої форми пізнавальної діяльності людини [23; 27].

Насамперед, мислення характеризується опосередкованістю, що означає здійснення пізнання не безпосередньо, а через систему знаків, символів і, насамперед, мову. Завдяки цьому людина може виходити за межі

чуттєвого досвіду, оперувати абстрактними поняттями, моделювати ситуації та прогнозувати майбутні події. Саме опосередкованість забезпечує можливість накопичення й передачі соціального досвіду.

Не менш важливою ознакою є узагальненість, яка полягає у виділенні суттєвих, стійких ознак предметів і явищ, абстрагуванні від другорядного та випадкового. Завдяки узагальненню мислення дозволяє формувати поняття, категорії та закономірності, що лежать в основі наукового пізнання. Українські дослідники підкреслюють, що саме ця властивість забезпечує перехід від конкретного до абстрактного і навпаки.

Третьою важливою характеристикою є цілеспрямованість мислення, яка проявляється в його орієнтації на розв'язання певних задач або проблемних ситуацій. Мислення завжди має мету, яка визначає його структуру, зміст і послідовність розумових операцій. У цьому контексті воно виступає як процес постановки, усвідомлення та вирішення проблем, що виникають у діяльності людини.

Важливою рисою є також активність мислення, що виявляється у його діяльнісному характері. Людина не просто відображає реальність, а активно її осмислює, інтерпретує і перетворює. Мислення включає внутрішню розумову діяльність, яка має власну структуру, динаміку та спрямованість, і є невід'ємною складовою будь-якої свідомої діяльності [23].

Зазначені характеристики відображають діялісну природу мислення, яка є провідною в українській психологічній школі. Вони підкреслюють, що мислення виступає не лише як процес пізнання, а як активна форма взаємодії людини зі світом, що забезпечує як орієнтацію в дійсності, так і її цілеспрямоване перетворення.

У сучасних українських психологічних дослідженнях класифікація мислення розглядається як важливий інструмент для розуміння його структури, функцій і ролі у діяльності людини. Вітчизняні науковці підкреслюють, що різні види мислення не існують ізольовано, а взаємодіють між собою, утворюючи цілісну систему пізнавальної діяльності особистості.

Водночас їхнє виокремлення дозволяє глибше проаналізувати специфіку мисленнєвих процесів у різних умовах діяльності [22; 27; 36].

Один із найбільш поширених підходів у вітчизняній психології передбачає поділ мислення залежно від способу відображення реальності:

- наочно-дійове мислення пов'язане з безпосередньою практичною діяльністю людини та здійснюється через маніпуляції з реальними предметами. Воно є первинною формою мислення, що формується в онтогенезі найраніше, і відіграє важливу роль у розв'язанні конкретних практичних задач. Українські дослідники підкреслюють, що цей вид мислення не зникає з віком, а продовжує функціонувати у професійній діяльності, особливо там, де важливі практичні навички;

- наочно-образне мислення здійснюється через оперування уявленнями та образами без безпосередньої дії з предметами. Воно дозволяє людині моделювати ситуації, передбачати результати дій, використовувати уяву для вирішення задач. Цей вид мислення є важливим для творчої діяльності, оскільки забезпечує гнучкість і варіативність розумових процесів;

- словесно-логічне мислення є вищою формою мислення, що базується на використанні понять, суджень і умовиводів. Воно пов'язане з мовленням і дозволяє здійснювати абстрактне, теоретичне пізнання, встановлювати закономірності та формулювати узагальнення. Саме цей вид мислення лежить в основі наукової діяльності та системного аналізу [50].

Іншим важливим критерієм класифікації є характер діяльності, у межах якої здійснюється мислення:

- практичне мислення спрямоване на розв'язання конкретних життєвих завдань, що виникають у повсякденній або професійній діяльності. Воно характеризується тісним зв'язком із ситуацією, обмеженістю часу та необхідністю швидкого прийняття рішень. Українські науковці зазначають, що практичне мислення часто поєднує раціональні й інтуїтивні компоненти;

- теоретичне мислення, навпаки, орієнтоване на пізнання загальних закономірностей і побудову абстрактних моделей. Відзначається високим

рівнем узагальнення, системністю та логічною послідовністю. Такий тип мислення є характерним для наукової діяльності та освітнього процесу [50].

Ще одним важливим підходом є класифікація мислення залежно від новизни отриманого результату:

– репродуктивне мислення передбачає використання вже відомих знань і способів дії. Воно забезпечує відтворення засвоєного досвіду, є необхідним для навчання та виконання стандартних завдань;

– продуктивне (творче) мислення спрямоване на створення нових ідей, рішень і підходів. Воно характеризується оригінальністю, гнучкістю, здатністю виходити за межі шаблонів [59].

Таким чином, різні підходи до класифікації мислення в українській психологічній науці відображають його багатовимірну природу. Вони дозволяють розкрити особливості мисленнєвої діяльності залежно від способу відображення дійсності, характеру діяльності та новизни результату, що, у свою чергу, має важливе значення для розуміння розвитку особистості та організації навчально-професійної діяльності.

У працях українського психолога В. Петренко особлива увага приділяється розвитку творчого мислення як фундаментальної основи особистісного зростання, духовного становлення та самореалізації людини. Учений розглядає мислення не лише як інтелектуальний процес, а як складну внутрішню діяльність, тісно пов'язану з ціннісно-смісловою сферою особистості. Він підкреслює, що ефективність мислення значною мірою залежить від сформованості морально-ціннісних орієнтацій, які визначають спрямованість думок, вибір рішень і відповідальність за їх наслідки. У цьому контексті творче мислення постає як процес, у якому поєднуються інтелектуальні, емоційні та духовні компоненти, що забезпечують здатність особистості виходити за межі стереотипів, генерувати нові ідеї та будувати власну життєву позицію [35].

Сучасні українські дослідження, зокрема праці М. Слюсаревського, акцентують увагу на існуванні специфічних форм мислення, серед яких

важливе місце займає соціально-психологічне мислення. Воно пов'язане з розумінням соціальних процесів, міжособистісної взаємодії, групової динаміки та соціальних явищ. Такий тип мислення дозволяє людині адекватно інтерпретувати поведінку інших людей, прогнозувати розвиток соціальних ситуацій і ефективно взаємодіяти в суспільстві. Дослідник підкреслює, що соціально-психологічне мислення формується у процесі соціалізації та значною мірою залежить від комунікативного досвіду, культурного середовища та рівня розвитку рефлексії [50].

Отже, у сучасній українській психологічній науці мислення розглядається як інтегративний психічний процес, що поєднує когнітивні, мотиваційні, емоційні та соціальні аспекти діяльності людини. Його багатовимірність зумовлює існування різних класифікацій і теоретичних підходів до вивчення, що відображають складність і динамічність цього феномена. Основні види мислення репрезентують як етапи психічного розвитку, так і специфіку діяльності та рівень узагальнення знань, забезпечуючи ефективну адаптацію особистості до умов сучасного світу, її здатність до творчості, самопізнання та самореалізації.

1.2. Логічне мислення як психологічний феномен: сутність, структура та функції

Логічне мислення у наукових працях розглядається як одна з найвищих форм інтелектуальної діяльності, що забезпечує системне, послідовне та обґрунтоване пізнання дійсності. Воно виступає важливим механізмом раціонального осмислення світу, який дозволяє людині виходити за межі безпосереднього чуттєвого досвіду, встановлювати приховані зв'язки між явищами, виявляти закономірності та формувати цілісну картину реальності. Логічне мислення забезпечує не лише накопичення знань, але й їх упорядкування, систематизацію та критичну перевірку, що є особливо важливим у сучасному інформаційному суспільстві [40].

На відміну від інших форм мислення, логічне мислення ґрунтується на використанні чітко визначених понять, суджень і умовиводів, а також на дотриманні законів формальної логіки – тотожності, несуперечності, виключеного третього та достатньої підстави. Саме завдяки цьому воно забезпечує внутрішню узгодженість і доказовість розумових процесів. Варто зазначити, що логічне мислення не є вродженою здатністю у завершеному вигляді, а формується поступово в процесі розвитку особистості, насамперед у навчальній та пізнавальній діяльності [37].

У працях українських учених, зокрема О. Савченко, зазначається, що логічне мислення формується насамперед у процесі навчання і виступає одним із ключових показників інтелектуального розвитку особистості. Дослідниця наголошує, що систематичне навчання сприяє розвитку здатності до аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Логічне мислення забезпечує також уміння аргументувати власну позицію, доводити правильність суджень, робити висновки на основі фактів і критично оцінювати інформацію. У цьому контексті воно розглядається як важливий інструмент навчальної діяльності та засіб формування самостійності мислення [51].

Наукові дослідження В. Моляко акцентують увагу на тісному взаємозв'язку логічного та творчого мислення. Вчена доводить, що логічне мислення не обмежується формальними операціями, а є необхідною складовою творчого процесу. Воно забезпечує впорядкування ідей, їхню структуризацію, перевірку гіпотез і відбір найбільш доцільних рішень. Таким чином, логічне мислення виступає своєрідним «регулятором» творчої діяльності, який дозволяє уникнути хаотичності й забезпечує результативність інтелектуального пошуку [51].

Сучасні українські психологи підкреслюють, що логічне мислення має інтегративний характер, оскільки поєднує когнітивні, мовленнєві та особистісні компоненти. Воно тісно пов'язане з розвитком мовлення, адже саме через мовні засоби здійснюється оформлення думки, її уточнення та

передача іншим. Водночас логічне мислення залежить від мотивації, рівня пізнавальної активності, освітнього середовища та соціального досвіду людини [29; 36; 39].

Отже, логічне мислення розглядається як складний, багаторівневий і динамічний процес, що забезпечує раціональне пізнання, критичне осмислення інформації та ефективне прийняття рішень. Воно виступає важливою умовою інтелектуального розвитку особистості, її здатності до самостійного мислення, аргументованої позиції та успішної діяльності в різних сферах життя.

Сутність логічного мислення полягає у здатності людини здійснювати розумову діяльність відповідно до законів логіки, оперуючи абстрактними поняттями, судженнями та умовиводами. Воно забезпечує перехід від безпосереднього, чуттєвого відображення дійсності до її узагальненого й опосередкованого осмислення, дозволяє встановлювати внутрішні зв'язки між явищами, виявляти причинно-наслідкові залежності та формувати цілісну систему знань. Завдяки логічному мисленню людина здатна підніматися від одиничних фактів до загальних закономірностей, будувати теоретичні узагальнення та здійснювати прогнозування майбутніх подій [52].

Логічне мислення має не лише пізнавальне, а й регулятивне значення, оскільки воно забезпечує обґрунтованість дій, сприяє прийняттю виважених рішень і формує здатність до самоконтролю та рефлексії. У цьому контексті воно виступає як універсальний інструмент інтелектуальної діяльності, що забезпечує орієнтацію людини в складному інформаційному середовищі.

Українські науковці, зокрема П. Перепелиця, підкреслюють, що логічне мислення характеризується низкою суттєвих ознак, серед яких особливе місце займають послідовність, доказовість, аргументованість, системність і несуперечливість. Послідовність передбачає чітку організацію мисленнєвого процесу, дотримання логічного порядку у викладенні думок. Доказовість і аргументованість забезпечують обґрунтованість висновків, їх опору на факти, логічні зв'язки та перевірені знання. Системність

виявляється у здатності розглядати явища у взаємозв'язку, як елементи єдиної структури. Несуперечливість означає узгодженість суджень, відсутність логічних помилок і протиріч у процесі мислення [22].

Завдяки цим характеристикам логічне мислення дозволяє людині не лише відображати реальність, а й здійснювати її глибокий аналіз і критичну оцінку. Воно є основою формування критичного мислення, що передбачає здатність перевіряти інформацію, виявляти помилки в аргументації, оцінювати достовірність джерел і приймати обґрунтовані рішення. У сучасному інформаційному суспільстві, де людина постійно стикається з великими обсягами суперечливої інформації, значення логічного мислення істотно зростає, оскільки саме воно забезпечує здатність орієнтуватися в інформаційних потоках, відокремлювати істотне від другорядного та формувати власну аргументовану позицію [22].

Структура логічного мислення охоплює взаємопов'язані елементи, які забезпечують його функціонування як цілісної, ієрархічно організованої системи. Компоненти логічного мислення не існують ізольовано, а перебувають у постійній взаємодії, забезпечуючи послідовний і результативний перебіг мисленнєвого процесу.

1. Поняття – це базова форма логічного мислення, яка відображає суттєві, загальні та необхідні ознаки предметів і явищ. Саме поняття забезпечують узагальнення досвіду, дозволяють класифікувати об'єкти, виділяти головне та абстрагуватися від другорядного. Вони є фундаментом для побудови більш складних форм мислення, оскільки без сформованої системи понять неможливе повноцінне логічне оперування знаннями.

2. Судження – це форма мислення, у якій встановлюються зв'язки між поняттями шляхом ствердження або заперечення певних ознак, властивостей чи відношень. Судження відображають динамічний аспект мислення, оскільки саме через них відбувається осмислення інформації та формування певних висновків про об'єкти. Вони бувають простими чи складними, та виступають необхідною ланкою між поняттями й умовиводами.

3. Умовиводи – це вища форма логічного мислення, яка забезпечує отримання нового знання на основі вже наявних суджень. У процесі умовиводу відбувається логічне виведення, що дозволяє переходити від відомого до невідомого, розширювати систему знань і поглиблювати розуміння дійсності. Умовиводи можуть бути дедуктивними, індуктивними та аналогічними, і кожен із цих видів відіграє важливу роль у пізнавальній діяльності людини.

4. Розумові операції – це механізми, за допомогою яких здійснюється логічне мислення. До них належать аналіз (розчленування цілого на частини), синтез (об'єднання елементів у єдине ціле), порівняння (виявлення подібностей і відмінностей), абстрагування (виділення суттєвих ознак) та узагальнення (об'єднання об'єктів за спільними властивостями). Саме ці операції забезпечують динаміку мисленнєвого процесу, його гнучкість і продуктивність [2; 7; 9; 16].

У працях В. Скорбич зазначається, що всі компоненти структури логічного мислення формуються поступово в процесі навчання, виховання та загального психічного розвитку особистості. Їх ефективність значною мірою залежить від рівня сформованості мовлення, оскільки саме мова виступає основним засобом оформлення думки, а також від накопиченого пізнавального досвіду, який забезпечує змістовне наповнення мисленнєвих процесів [49].

Отже, структура логічного мислення є складною, багаторівневою системою, що поєднує форми мислення (поняття, судження, умовиводи) та розумові операції як механізми їх реалізації. Її цілісність і узгодженість визначають ефективність інтелектуальної діяльності людини, здатність до аналізу, узагальнення, доведення та формування обґрунтованих висновків.

Логічне мислення виконує пізнавальну функцію, яка полягає у здобутті нових знань, осмисленні інформації та виявленні закономірностей розвитку явищ. Саме завдяки логічному мисленню людина переходить від поверхневого сприйняття фактів до їх глибокого розуміння, встановлює причинно-наслідкові зв'язки та формує цілісне бачення дійсності.

Логічне мислення виконує важливі функції у психічній діяльності людини, забезпечуючи не лише процес пізнання, але й регуляцію поведінки, організацію діяльності та ефективну взаємодію з навколишнім середовищем. Функції логічного мислення мають системний характер і реалізуються у тісному взаємозв'язку, утворюючи єдину структуру інтелектуальної активності особистості.

Важливе місце займає аналітична функція, яка забезпечує здатність розкласти складні об'єкти та явища на окремі складові, виділяти їх суттєві ознаки та досліджувати взаємозв'язки між ними. У цьому процесі реалізуються основні розумові операції – аналіз, порівняння, узагальнення, що дозволяє людині глибше проникати у сутність явищ і уникати поверхневих суджень.

Не менш важливою є регулятивна функція, яка проявляється у здатності логічного мислення спрямовувати діяльність і поведінку людини. Завдяки логічному обґрунтуванню дій, постановці цілей і вибору оптимальних засобів їх досягнення мислення виступає внутрішнім механізмом саморегуляції, що забезпечує усвідомленість і цілеспрямованість діяльності.

Прогностична функція логічного мислення полягає у здатності передбачати результати дій, моделювати можливі варіанти розвитку подій та оцінювати їх наслідки. Це дозволяє людині діяти на випередження, уникати помилок і приймати більш ефективні рішення в умовах невизначеності.

Особливого значення набуває комунікативна функція, оскільки логічне мислення забезпечує чіткість, послідовність і аргументованість висловлювань. Воно сприяє ефективній передачі інформації, взаєморозумінню між людьми та побудові конструктивного діалогу, що є необхідним у професійній та соціальній взаємодії [51].

У працях Є. Приходько, акцентується увага на тому, що логічне мислення є основою формування критичного мислення. Воно забезпечує здатність аналізувати інформацію, перевіряти її достовірність, виявляти

логічні помилки, оцінювати аргументи та формувати обґрунтовану власну позицію. У сучасному інформаційному просторі, що характеризується надмірністю та суперечливістю даних, розвиток логічного мислення виступає необхідною умовою ефективної орієнтації особистості, її інформаційної безпеки та здатності до самостійного прийняття рішень [41].

Отже, функції логічного мислення охоплюють широкий спектр психічної діяльності – від пізнання і аналізу до регуляції поведінки та комунікації. Вони визначають його ключову роль у розвитку особистості, формуванні її інтелектуальної культури та здатності до ефективної діяльності в сучасному суспільстві.

Логічне мислення є складним психологічним феноменом, що поєднує інтелектуальні, мовленнєві та особистісні компоненти. Воно забезпечує раціональне пізнання, аналіз і узагальнення інформації, а також виступає основою прийняття обґрунтованих рішень. Його структура включає поняття, судження, умовиводи та розумові операції, а функції охоплюють різні аспекти пізнавальної та практичної діяльності.

Логічне мислення є необхідною умовою інтелектуального розвитку особистості, її здатності до критичного аналізу, самостійного мислення та ефективної діяльності в сучасному суспільстві [51].

На нашу думку, значення логічного мислення в умовах сучасного інформаційного середовища суттєво зростає, оскільки саме воно забезпечує здатність людини орієнтуватися в значних обсягах інформації, відокремлювати достовірні відомості від недостовірних, критично оцінювати джерела та формувати власну аргументовану позицію. Розвинене логічне мислення сприяє не лише успішній навчальній і професійній діяльності, а й формуванню відповідальної, самостійної особистості, здатної до свідомого прийняття рішень, рефлексії та саморозвитку. Водночас воно виступає важливим підґрунтям для розвитку творчості, оскільки дозволяє структурувати ідеї, перевіряти гіпотези та знаходити оптимальні шляхи розв'язання складних завдань.

1.3. Психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку

Розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку є однією з ключових проблем сучасної української психології та педагогіки, оскільки саме в цей період закладаються основи інтелектуальної діяльності особистості, формуються базові способи пізнання та перші навички усвідомленого мислення. Молодший шкільний вік (приблизно 6–10 років) характеризується суттєвими якісними змінами у когнітивній сфері дитини: відбувається перехід від переважно наочно-образного мислення до словесно-логічного, зростає роль довільності психічних процесів, удосконалюється мовлення як засіб мислення, розширюється пізнавальний досвід.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування базових логічних операцій. Саме в цей час інтенсивно розвиваються психічні процеси, як увага, пам'ять, мислення, увага, що створює сприятливі умови для становлення логічного мислення як системного утворення. Також відбувається формування довільної регуляції діяльності, що дозволяє дитині свідомо керувати своїми пізнавальними процесами, планувати дії та контролювати їх виконання [3; 14].

Як зазначає І. Попеску, розвиток логічного мислення молодших школярів відбувається у тісному зв'язку з навчальною діяльністю, яка виступає провідною у цьому віці. Саме у процесі систематичного навчання дитина поступово оволодіває основними розумовими операціями – аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, класифікацією, встановленням причинно-наслідкових зв'язків. Ці операції спочатку здійснюються на конкретному матеріалі, з опорою на наочність і практичні дії, однак поступово інтеріоризуються, набувають узагальненого характеру і переходять на рівень словесно-логічного мислення [39].

Важливою особливістю цього вікового етапу є те, що мислення дитини ще зберігає тісний зв'язок із наочними образами та практичними діями, однак під впливом навчання починає активно формуватися здатність

до абстрагування й узагальнення. Дитина вчиться виділяти істотні ознаки предметів і явищ, встановлювати логічні зв'язки між ними, робити висновки та пояснювати власні міркування. У цьому процесі особливу роль відіграє мовлення, яке виступає не лише засобом спілкування, а й інструментом мислення, що забезпечує його усвідомленість і структурованість.

На нашу думку, розвиток логічного мислення у молодшому шкільному віці має комплексний характер і визначається взаємодією кількох чинників: змісту та організації навчання, рівня мовленнєвого розвитку, пізнавальної активності дитини, а також індивідуальних особливостей її психічного розвитку. Саме тому ефективність цього процесу значною мірою залежить від використання педагогами спеціально організованих методів і прийомів навчання, спрямованих на стимулювання розумової діяльності учнів, створення проблемних ситуацій, розвиток самостійності мислення та формування вмінь аналізувати, порівнювати й узагальнювати.

Молодший шкільний вік є визначальним етапом у розвитку логічного мислення, оскільки саме в цей період формуються його базові механізми, закладаються передумови для подальшого інтелектуального розвитку особистості та становлення її як суб'єкта пізнавальної діяльності.

У працях І. Руденко підкреслюється, що ефективність розвитку логічного мислення значною мірою залежить від цілеспрямованої організації освітнього процесу, який має бути орієнтований не лише на засвоєння знань, а й на розвиток мисленнєвих умінь і пізнавальної активності учнів. Дослідниця наголошує, що особливу роль у цьому відіграють завдання з логічним навантаженням, які спонукають дітей до аналізу, пошуку закономірностей, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливим засобом розвитку логічного мислення виступають також дидактичні ігри, які поєднують навчальну та ігрову діяльність, створюють емоційно сприятливу атмосферу та стимулюють пізнавальний інтерес [15].

Окрім цього, значну увагу приділяється використанню проблемних ситуацій, які активізують мисленнєву діяльність школярів, спонукають їх до

самостійного пошуку рішень і формують здатність до міркування. У таких умовах дитина не лише відтворює готові знання, а й навчається їх застосовувати, трансформувати та використовувати у нових ситуаціях. Як зазначає дослідниця, саме систематичний і цілеспрямований психолого-педагогічний вплив сприяє формуванню в учнів умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити обґрунтовані висновки, що є основою логічного мислення.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на вікових особливостях розвитку логічного мислення. Так, Т. Галкіна зазначає, що молодший шкільний вік є критичним і водночас найбільш сприятливим періодом для розвитку інтелектуальних здібностей. Саме в цей час відбувається інтенсивне формування когнітивних процесів – мислення, пам'яті, уваги, мовлення, – які забезпечують здатність дитини до обробки, збереження та використання інформації [7].

Дослідниця підкреслює, що розвиток логічного мислення не є спонтанним процесом, а потребує спеціально організованих умов навчання. Однією з таких умов є створення збагаченого освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність дітей, сприяє їхній самостійності та залучає до різних видів інтелектуальної діяльності. Це середовище має включати різноманітні навчальні матеріали, інтерактивні методи навчання, можливості для дослідження, експериментування та обговорення [7].

На нашу думку, поєднання продуманої організації освітнього процесу з урахуванням вікових особливостей дітей та створенням розвивального освітнього середовища є ключовою умовою ефективного формування логічного мислення у молодших школярів. Саме така інтеграція дозволяє не лише розвивати інтелектуальні здібності дитини, а й формувати її пізнавальну самостійність, критичність мислення та готовність до подальшого навчання.

У дослідженнях Т. Усик встановлено, що мислення молодших школярів характеризується поєднанням конкретно-образних і словесно-

логічних компонентів, що відображає перехідний характер цього вікового етапу. Діти ще значною мірою спираються на наочність, практичні дії та образні уявлення, однак під впливом систематичного навчання поступово опановують здатність до абстрагування, узагальнення та оперування поняттями. Це свідчить про поступовий перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, який є центральною лінією інтелектуального розвитку у молодшому шкільному віці [53].

Вчена зазначає, що рівень сформованості логічного мислення у більшості дітей цього віку є середнім, що пояснюється недостатньою розвиненістю окремих розумових операцій і потребою у їх цілеспрямованому формуванні. Зокрема, у дітей часто виникають труднощі з виділенням суттєвих ознак, встановленням логічних зв'язків, побудовою послідовних міркувань. Це свідчить про необхідність спеціально організованої педагогічної роботи, спрямованої на розвиток логічних операцій, формування вмінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки [53].

У працях С. Фера підкреслюється тісний взаємозв'язок логічного мислення з іншими когнітивними процесами, зокрема пам'яттю. Авторка зазначає, що у віці 6–9 років відбувається активне формування словесно-логічної пам'яті, яка забезпечує збереження, відтворення та використання узагальненої інформації. Саме ця форма пам'яті виступає важливою передумовою розвитку логічного мислення, оскільки дозволяє дитині оперувати поняттями, встановлювати зв'язки між ними та будувати складні міркування [54].

Розвиток логічного мислення неможливий без достатнього рівня сформованості уваги та мовлення. Увага забезпечує зосередженість на завданні та контроль за перебігом мисленнєвих операцій, тоді як мовлення виступає засобом оформлення думки, її усвідомлення та передавання. Таким чином, усі пізнавальні процеси функціонують у тісному взаємозв'язку, утворюючи єдину систему інтелектуального розвитку дитини.

Поєднання конкретно-образного та словесно-логічного мислення у молодшому шкільному віці створює сприятливі умови для розвитку гнучкості мислення, оскільки дитина має можливість одночасно спиратися як на наочні образи, так і на логічні узагальнення. Водночас саме цілеспрямована педагогічна підтримка дозволяє забезпечити поступовий перехід до більш високого рівня мислення, що є необхідною умовою успішного навчання та подальшого інтелектуального розвитку [54].

На нашу думку, психологічні особливості розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку полягають у поступовому й закономірному переході від наочно-образного до абстрактно-логічного мислення, що супроводжується ускладненням структури розумових операцій і зростанням рівня узагальнення знань. У цей період дитина починає не лише сприймати та відтворювати інформацію, а й осмислювати її, встановлювати зв'язки між явищами, виділяти суттєве та формулювати власні висновки. Водночас цей перехід не є різким – він відбувається поступово, через поєднання образних уявлень із елементами логічного аналізу, що створює підґрунтя для формування повноцінного словесно-логічного мислення.

Важливою особливістю цього процесу є його залежність від умов навчання та розвитку дитини. Зокрема, значну роль відіграє навчальне середовище, яке має стимулювати пізнавальну активність, заохочувати до самостійного пошуку рішень і створювати умови для інтелектуального розвитку. Не менш важливим є рівень розвитку мовлення, саме через мовлення відбувається оформлення думки, її усвідомлення та узагальнення. Крім того, активність самої дитини у пізнавальній діяльності – її інтерес, допитливість, готовність до розв'язання проблемних завдань є важливим внутрішнім чинником розвитку логічного мислення. Саме тому ефективне формування логічного мислення потребує системної та цілеспрямованої роботи, яка поєднує навчальні, ігрові та дослідницькі методи, спрямовані на розвиток мисленневих операцій і самостійності учнів [25].

Розвиток логічного мислення у молодшому шкільному віці має не

лише когнітивне, а й глибоке особистісне значення. Він сприяє формуванню таких важливих якостей, як самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, здатність до аналізу власних дій і рефлексії. У процесі розвитку логічного мислення дитина навчається аргументувати свою думку, відстоювати позицію, оцінювати інформацію та робити усвідомлений вибір. У сучасних умовах інформаційного суспільства, де дитина стикається з великим обсягом різноманітної та часто суперечливої інформації, ці якості набувають особливої значущості, оскільки забезпечують її здатність до ефективної соціалізації та адаптації [25].

Отже, розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку є складним, багатofакторним і динамічним процесом, що визначається взаємодією вікових особливостей, умов навчання та індивідуальних характеристик дитини. Його ефективність залежить від цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, використання сучасних освітніх технологій, а також створення сприятливого, розвивального освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність і сприяє гармонійному розвитку особистості.

Висновки до розділу 1

Узагальнення теоретичного аналізу проблеми мислення та особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку дає підстави розглядати його як складний, багаторівневий і динамічний психічний процес, що має визначальне значення для інтелектуального та особистісного становлення дитини.

Мислення у сучасній психологічній науці постає як інтегративна система, що поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні компоненти. Воно забезпечує не лише пізнання дійсності, а й активне її осмислення, перетворення та побудову нових способів діяльності. Його сутнісними характеристиками є опосередкованість, узагальненість,

цілеспрямованість і активність, що відображають діяльнісну природу цього процесу.

Логічне мислення як вища форма інтелектуальної діяльності характеризується системністю, послідовністю, доказовістю та здатністю до узагальнення. Воно базується на використанні понять, суджень і умовиводів, а також реалізується через основні розумові операції. Його структура є цілісною і взаємопов'язаною, а функції охоплюють пізнавальну, аналітичну, регулятивну, прогностичну та комунікативну сфери, що забезпечує ефективну організацію діяльності людини та її орієнтацію в сучасному інформаційному просторі.

Особливого значення набуває розвиток логічного мислення у молодшому шкільному віці, який є сенситивним періодом для формування основних мисленнєвих операцій і переходу від наочно-образного до словесно-логічного мислення. У цей період відбувається інтенсивний розвиток когнітивних процесів, мовлення та довільності психічної діяльності, що створює сприятливі умови для формування логічного мислення як системного утворення.

Розвиток логічного мислення має комплексний характер і визначається взаємодією різних чинників: змісту та організації освітнього процесу, рівня мовленнєвого розвитку, пізнавальної активності дитини, а також особливостей освітнього середовища. Важливу роль відіграє цілеспрямований психолого-педагогічний вплив, що передбачає використання різноманітних методів і форм навчання, спрямованих на розвиток мисленнєвих операцій, самостійності та критичності мислення.

Водночас розвиток логічного мислення має не лише когнітивне, а й особистісне значення. Він сприяє формуванню самостійності, здатності до рефлексії, критичного аналізу інформації, аргументованого висловлення думок і прийняття обґрунтованих рішень. У сучасних умовах інформаційного суспільства ці якості є необхідними для успішної соціалізації особистості та її подальшого розвитку.

Таким чином, розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку є складним, багатофакторним процесом, що потребує системного підходу та спеціально організованих умов. Його ефективність забезпечується поєднанням вікових можливостей дитини, педагогічно доцільної організації навчання та створенням розвивального освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність і сприяє гармонійному розвитку особистості.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та психодіагностичний інструментарій дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку

Актуальність експериментального дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку зумовлена низкою важливих соціальних, освітніх і психологічних чинників. У сучасних умовах розвитку суспільства, що характеризується стрімким зростанням обсягу інформації, цифровізацією та підвищеними вимогами до інтелектуальної діяльності особистості, формування логічного мислення набуває особливого значення вже на ранніх етапах шкільного навчання.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку основних пізнавальних процесів, зокрема мислення, уваги, пам'яті та уяви. Саме в цей віковий період відбувається перехід від наочно-образного мислення до словесно-логічного, формуються вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Тому експериментальне дослідження логічного мислення дозволяє не лише виявити рівень його сформованості, а й глибше зрозуміти психологічні механізми його розвитку [51].

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті реформування сучасної освіти (зокрема, ідей Нової української школи), де акцент робиться на розвитку ключових компетентностей, критичного та логічного мислення, здатності до самостійного розв'язання проблем. Недостатній рівень розвитку логічного мислення у молодших школярів може призводити до труднощів у навчанні, зниження навчальної мотивації та загальної успішності.

Експериментальне дослідження психологічних аспектів логічного мислення є важливим також з практичної точки зору. Воно дає змогу розробити та апробувати ефективні психолого-педагогічні методики, вправи й корекційно-розвивальні програми, спрямовані на оптимізацію розумового розвитку дітей.

Результати таких досліджень можуть бути використані в роботі вчителів початкових класів, практичних психологів, логопедів та батьків.

Крім того, актуальність дослідження зумовлена індивідуальними відмінностями дітей молодшого шкільного віку. Експериментальний підхід дозволяє виявити як типові закономірності розвитку логічного мислення, так і специфічні особливості окремих дітей, що є підґрунтям для індивідуалізації навчання та психологічного супроводу.

Отже, експериментальне дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку є актуальним, соціально значущим і науково обґрунтованим, оскільки воно сприяє підвищенню якості освіти, гармонійному розвитку особистості дитини та підготовці її до успішного навчання і життя в сучасному суспільстві.

Дослідження проводилося на базі закладу загальної середньої освіти – Ліцею «Перша Білоцерківська гімназія» Білоцерківської міської ради Київської області, що є одним із провідних освітніх закладів регіону та має сприятливі умови для здійснення психолого-педагогічних досліджень. Вибір даного закладу був зумовлений наявністю стабільного учнівського контингенту, організованого освітнього середовища, а також відкритістю адміністрації та педагогічного колективу до науково-дослідної роботи.

У дослідженні взяли участь 62 учнів молодшого шкільного віку, які навчаються у 4-х класах. Саме цей віковий етап є надзвичайно важливим для вивчення логічного мислення, оскільки четвертокласники перебувають на завершальному етапі початкової школи, коли вже сформовані базові навчальні навички та активно розвивається словесно-логічне мислення. Діти цього віку здатні до усвідомленого аналізу завдань, встановлення логічних зв'язків, узагальнення та формулювання висновків, що робить їх оптимальною вибіркою для експериментального дослідження.

Контингент учасників дослідження був однорідним за віковими та освітніми показниками, що забезпечило достовірність і репрезентативність отриманих результатів. Усі учні навчалися за загальноосвітньою програмою

початкової школи та перебували в типових умовах освітнього процесу. Це дозволило дослідити рівень розвитку логічного мислення в природному освітньому середовищі без штучного втручання у звичний ритм навчання дітей.

Проведення дослідження в умовах реального шкільного процесу дало змогу отримати об'єктивні дані щодо психологічних особливостей логічного мислення молодших школярів, а також простежити взаємозв'язок між рівнем його сформованості та навчальною діяльністю учнів. Отримані результати мають практичну цінність і можуть бути використані для подальшого вдосконалення освітнього процесу, розробки розвивальних програм і методичних рекомендацій для педагогів початкової школи.

Дослідження особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку проводилося поетапно та мало чітко структурований характер. Такий підхід дав змогу забезпечити системність, послідовність і достовірність отриманих результатів, а також врахувати вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей. Загалом експериментальне дослідження здійснювалося у три взаємопов'язані етапи.

Перший етап – підготовчий, був спрямований на організацію та планування дослідження. На цьому етапі здійснювався аналіз науково-методичної літератури з проблеми розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, визначалися мета, завдання та гіпотеза дослідження. Водночас проводився відбір адекватного психодіагностичного інструментарію, який відповідав віковим особливостям досліджуваних та завданням експерименту. Було підібрано комплекс методик, спрямованих на вивчення різних аспектів мислення, зокрема наочно-образного, словесно-логічного та логічного мислення. Також на підготовчому етапі створювалися необхідні умови для проведення дослідження, встановлювався контакт з учнями та формувалася доброзичлива атмосфера співпраці.

Другий етап – основний (діагностичний), передбачав безпосереднє проведення психодіагностичного обстеження дітей. На цьому етапі реалізовувалося застосування відібраних методик, а саме:

психодіагностичної методики «Матриці Равена», методики «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» та тесту Дж. Гілфорда. Дослідження проводилося з дотриманням загальноприйнятих методичних вимог і стандартів. У процесі виконання завдань фіксувалися кількісні та якісні показники, особливості мисленнєвої діяльності, темп виконання завдань, а також індивідуальні відмінності учнів.

Третій етап – узагальнювально-аналітичний, був присвячений обробці, аналізу та інтерпретації отриманих результатів. На цьому етапі здійснювався підрахунок балів за кожною методикою, визначення рівнів розвитку логічного мислення відповідно до встановлених критеріїв, а також порівняльний аналіз результатів. Отримані дані систематизувалися, узагальнювалися та використовувалися для формулювання висновків щодо особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Крім того, результати дослідження слугували основою для подальших рекомендацій щодо розвитку логічного мислення учнів в освітньому процесі.

З метою комплексного дослідження особливостей розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку було підібрано відповідний психодіагностичний інструментарій. До складу діагностичного інструментарію увійшли три психодіагностичні методики:

- психодіагностична методика «Матриці Равена» (додаток А);
- методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» (додаток Б);
- тест Дж. Гілфорда (додаток В).

Кожна з них спрямована на дослідження окремих мисленнєвих операцій і водночас доповнює одна одну, що забезпечує цілісне уявлення про рівень інтелектуального розвитку дітей (таблиця 2.1).

Діагностичний інструментарій для дослідження логічного мислення у дітей
молодшого шкільного віку

Назва методики	Мета методики	Показники
Психодіагностична методика «Матриці Равена» [43] (додаток А)	Дослідження рівня розвитку наочно-образного мислення та здатності виявляти логічні закономірності	Кількість правильних відповідей, загальна сума балів, рівень розвитку наочно-образного мислення
Методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» [43] (додаток Б)	Вивчення словесно-логічного мислення, уміння узагальнювати, аналізувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	Повнота й правильність відповідей, логічність міркувань, рівень словесно-логічного мислення
Тест Дж. Гілфорда [10] (додаток В)	Оцінювання рівня розвитку логічного мислення та інтелектуальних здібностей	Загальна кількість балів, рівні розвитку логічного мислення (найвищий, високий, середній, низький)

Проаналізуємо детально методики дослідження.

Психодіагностична методика «Матриці Равена» є одним із інструментів оцінювання рівня розвитку пізнавальних процесів, зокрема наочно-образного мислення [43]. Дана методика спрямована на дослідження інтелектуального розвитку дітей молодшого шкільного віку. Під наочно-образним мисленням у психології розуміють здатність оперувати образами, зоровими уявленнями, наочними моделями при розв'язанні інтелектуальних завдань, встановлення зв'язків між об'єктами та виявлення закономірностей.

Методика «Матриці Равена» характеризується простотою організації та проведення індивідуального обстеження. Основною умовою її застосування є попереднє переконання в тому, що досліджувані правильно розуміють завдання та спосіб їх виконання. На відміну від багатьох інших психодіагностичних тестів, дана методика не потребує чіткого дотримання заздалегідь визначених словесних інструкцій, що значно полегшує її

використання у роботі з дітьми. Водночас важливим є дотримання загальноприйнятих стандартів проведення дослідження, оскільки це забезпечує можливість коректного порівняння отриманих результатів з нормативними показниками.

Під час дослідження учням пропонувалася серія з десяти завдань однотипного характеру, складність яких поступово зростала. Завдання полягало у визначенні закономірностей у розташуванні елементів матриці та виборі одного з восьми запропонованих варіантів зображень, який логічно доповнював матрицю. Ознайомившись зі структурою великої матриці, учень мав проаналізувати взаємозв'язки між її елементами та визначити деталь, що найточніше відповідає логіці побудови зображення як у вертикальному, так і в горизонтальному напрямках.

Загальний час виконання тестових завдань становив 10 хвилин, після чого експеримент завершувався. На завершальному етапі здійснювався підрахунок кількості правильно розв'язаних матриць, а також визначалась загальна сума балів, набраних учнем. Кожна правильно виконана матриця оцінювалася в 1 бал, що дозволяло кількісно оцінити рівень розвитку наочно-образного мислення досліджуваних.

Методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» використовується з метою дослідження рівня розвитку словесно-логічного мислення дітей. Дана методика спрямована на вивчення сформованості основних мисленневих операцій, зокрема здатності до узагальнення та точного визначення понять, уміння пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, а також навичок порівняння об'єктів шляхом встановлення їх подібностей і відмінностей [43].

Аналіз виконання завдань за цією методикою дає змогу зробити обґрунтовані висновки щодо рівня розвитку інтелектуальних процесів дитини, логічності мислення, словникового запасу та здатності до аргументованих висловлювань. Важливим показником розвитку словесно-логічного мислення є не лише правильність відповідей, а й повнота та

логічна послідовність міркувань під час відповідей на поставлені запитання.

У ході дослідження учням було запропоновано 20 запитань. Процес виконання завдань проходив у доброзичливій та невимушеній атмосфері: більшість учнів виявляли зацікавленість, активно включалися в роботу, а деякі запитання викликали у дітей позитивні емоції. Водночас спостерігалися індивідуальні відмінності у темпі мислення – окремим учням було потрібно більше часу для обдумування відповідей, що є цілком закономірним з огляду на вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей.

Для дослідження рівня розвитку логічного мислення було використано тест Дж. Гілфорда. Дана методика є комплексним психодіагностичним інструментом, що дозволяє оцінити особливості логічного мислення та інтелектуальної діяльності дітей різних вікових груп. Загальна тривалість проведення тестування, близько 40 хвилин, що є достатнім для якісного виконання всіх запропонованих завдань [10].

Оцінювання результатів здійснюється відповідно до визначених критеріїв, які дозволяють виокремити чотири рівні розвитку логічного мислення: найвищий, високий, середній та низький. Кількісні показники рівнів представлені в таблиці 2.1.

Критерії оцінювання рівнів розвитку логічного мислення: високий рівень – понад 150 балів; достатній рівень – від 100 до 150 балів; середній рівень – від 50 до 100 балів; низький рівень – менше ніж 50 балів.

Зазначені критерії дають змогу здійснити якісно-кількісну оцінку розвитку логічного мислення дітей, а також порівняти індивідуальні результати з установленими нормативними показниками.

2.2. Кількісний і якісний аналіз результатів дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку

За результатами проведення психодіагностичного обстеження за методикою «Матриці Равена» було визначено рівні розвитку наочно-

образного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Отримані дані свідчать про неоднорідність сформованості даного виду мислення серед досліджуваних, що є закономірним з огляду на вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей.

Аналіз результатів показав, що 30,0 % учнів продемонстрували високий рівень розвитку наочно-образного мислення. Діти цієї групи легко встановлювали логічні закономірності в побудові матриць, швидко орієнтувалися у зоровому матеріалі та правильно добирали необхідні елементи. На нашу думку, це може бути зумовлено добре розвиненими пізнавальними процесами, зокрема сприйманням, аналізом і узагальненням, а також активною навчальною діяльністю та позитивним досвідом виконання подібних завдань (рис. 2.1).

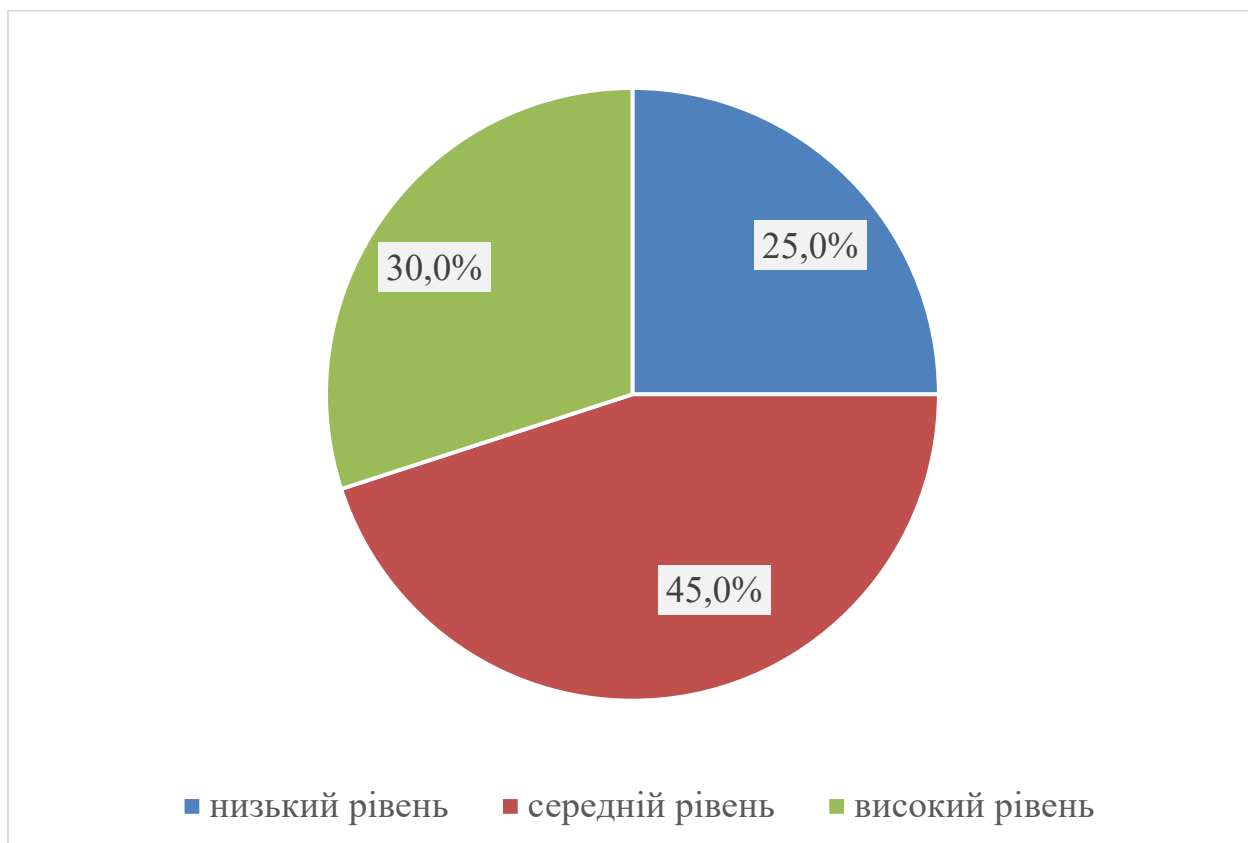

Рис. 2.1 Результати дослідження за психодіагностичною методикою «Матриці Равена» (у % від загальної кількості опитуваних)

45,0 % досліджуваних мали середній рівень розвитку наочно-образного мислення. Учні цієї групи загалом справлялися із завданнями, однак припускалися помилок під час виконання складніших матриць, які вимагали більш глибокого аналізу та врахування кількох ознак одночасно. На нашу думку, такий результат свідчить про достатній, але ще не повністю сформований рівень наочно-образного мислення, що є типовим для дітей молодшого шкільного віку та потребує подальшого розвитку в процесі навчання.

Водночас 25,0 % учнів показали низький рівень розвитку наочно-образного мислення. Ці діти відчували труднощі під час визначення закономірностей, потребували більше часу для аналізу матриць і часто обирали неправильні варіанти відповідей. На нашу думку, причинами такого рівня можуть бути недостатній розвиток аналітико-синтетичної діяльності, низька концентрація уваги або обмежений досвід роботи з наочним матеріалом.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що більшість дітей перебуває на середньому та високому рівнях розвитку наочно-образного мислення, проте наявність значної частки учнів із низьким рівнем вказує на необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку даного виду мислення в освітньому процесі.

У результаті проведення дослідження словесно-логічного мислення дітей молодшого шкільного віку за допомогою методики «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» було отримано дані, які дозволяють оцінити рівень сформованості основних мисленнєвих операцій, та особливості мовленнєво-логічної діяльності учнів.

Аналіз результатів показав, що 35,0 % учнів продемонстрували високий рівень розвитку словесно-логічного мислення. Діти цієї групи давали чіткі, змістовні та логічно послідовні відповіді, вміли правильно формулювати визначення понять, аргументовано пояснювали причинно-наслідкові зв'язки та без труднощів встановлювали подібності й відмінності

між об'єктами. На нашу думку, такий рівень розвитку зумовлений достатнім словниковим запасом, сформованими навичками мовленнєвого оформлення думки та активним пізнавальним інтересом (рис. 2.2).

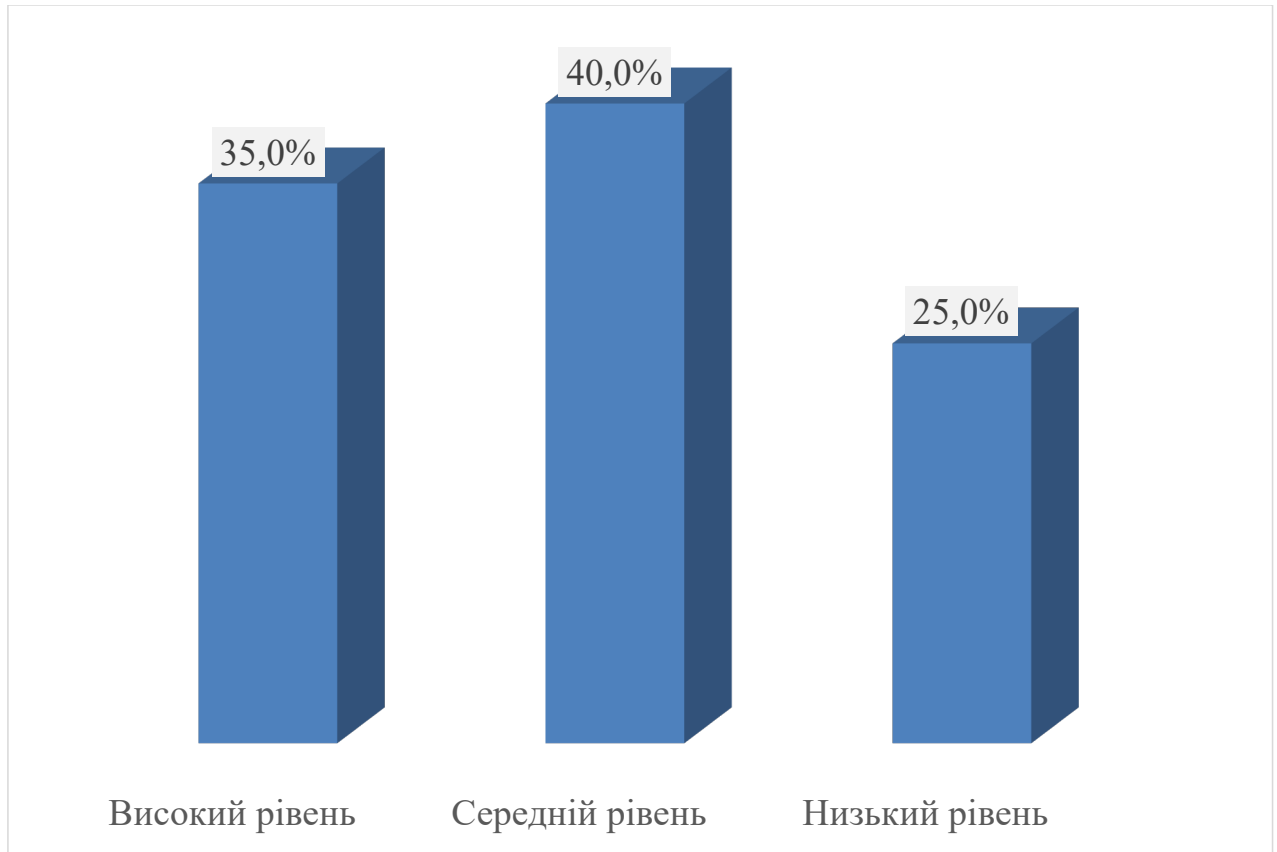

Рис. 2.2 Результати дослідження за методикою «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» (у % від загальної кількості опитуваних)

40,0 % досліджуваних мали середній рівень розвитку словесно-логічного мислення. Учні цієї групи загалом правильно відповідали на запитання, однак їхні відповіді часто були неповними або недостатньо аргументованими. У деяких випадках спостерігалися труднощі під час формулювання визначень понять або пояснення причин явищ. На нашу думку, це свідчить про те, що словесно-логічне мислення перебуває на стадії формування і потребує подальшого розвитку в процесі навчальної діяльності та цілеспрямованої мовленнєвої практики.

Водночас 25,0 % учнів показали низький рівень розвитку словесно-логічного мислення. Діти цієї групи зазнавали труднощів під час відповіді на більшість запитань, їхні висловлювання були короткими, фрагментарними або логічно непослідовними. Часто спостерігалися труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків та виявленні подібностей і відмінностей між об'єктами. На нашу думку, такі результати можуть бути пов'язані з обмеженим словниковим запасом, недостатнім розвитком мовлення, а також індивідуальними особливостями темпу мислення.

Загалом отримані результати свідчать про те, що у більшості дітей словесно-логічне мислення перебуває на середньому та високому рівнях розвитку, однак наявність значної частки учнів із низьким рівнем підтверджує необхідність подальшої систематичної роботи з розвитку мовлення та логічного мислення в освітньому процесі.

У ході дослідження рівня розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку за допомогою тесту Дж. Гілфорда було отримано результати, які дозволили здійснити кількісно-якісну оцінку сформованості логічних операцій, уміння аналізувати, узагальнювати, встановлювати закономірності та логічні зв'язки між елементами.

Аналіз результатів показав, що 20,0 % учнів досягли високого рівня розвитку логічного мислення. Діти цієї групи продемонстрували високу швидкість і точність виконання завдань, уміння логічно міркувати, самостійно знаходити правильні рішення та ефективно застосовувати розумові операції. На нашу думку, такий рівень розвитку логічного мислення зумовлений добре сформованими інтелектуальними здібностями, стійкою пізнавальною мотивацією та позитивним навчальним досвідом (рис. 2.3).

35,0 % досліджуваних показали достатній рівень розвитку логічного мислення. Учні цієї групи загалом правильно виконували більшість завдань, однак у складніших ситуаціях потребували більше часу для обдумування або припускалися окремих помилок. На нашу думку, це свідчить про достатній рівень сформованості логічних операцій, який відповідає віковим нормам,

але водночас потребує подальшого вдосконалення.

30,0 % учнів мали середній рівень розвитку логічного мислення. Для цієї групи характерними були труднощі під час виконання завдань, що вимагали складного аналізу або поєднання кількох логічних операцій одночасно. Учні часто діяли методом проб і помилок, не завжди усвідомлюючи логіку розв'язання. На нашу думку, такі результати є типовими для дітей молодшого шкільного віку, у яких логічне мислення ще перебуває на етапі активного формування.

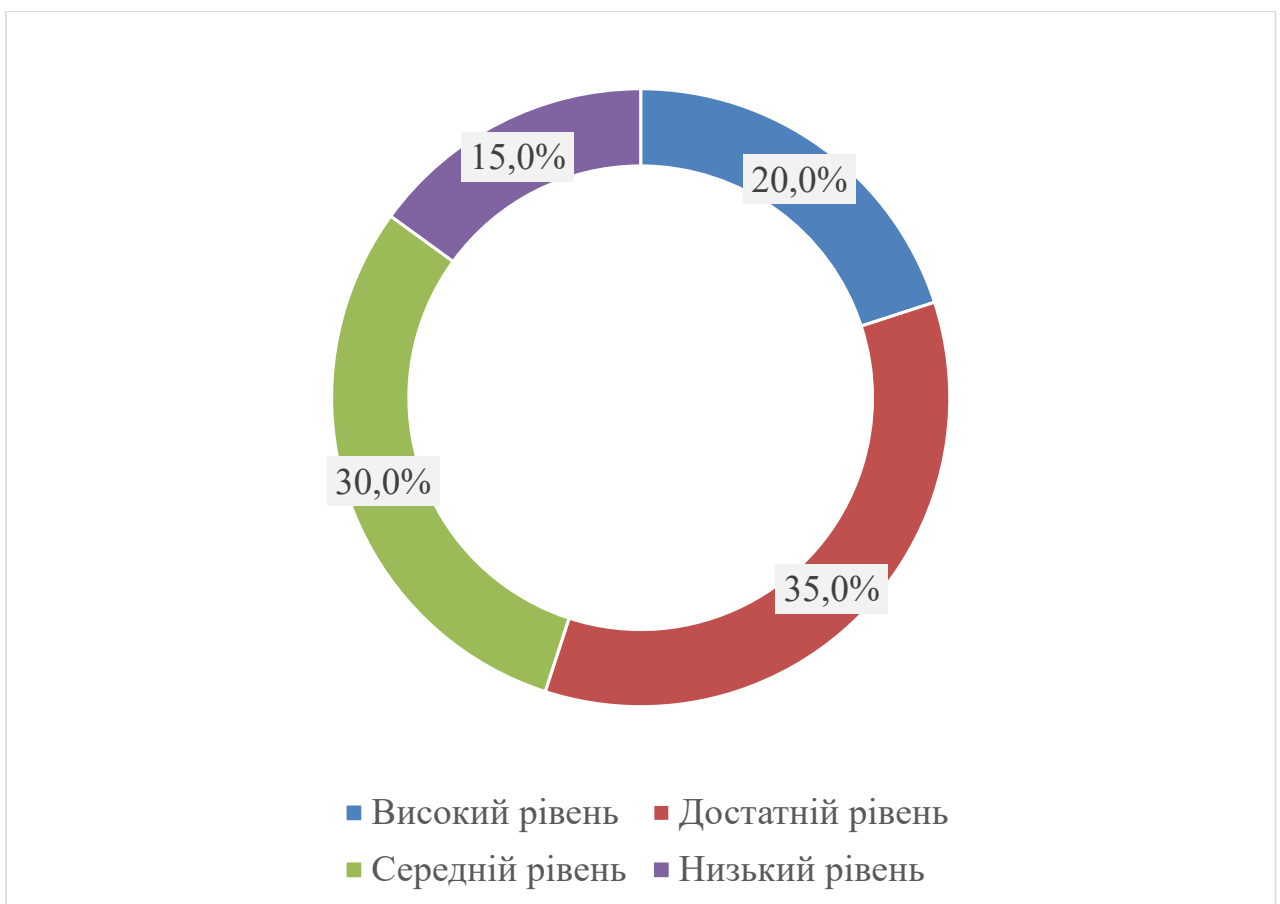

Рис. 2.3 Результати дослідження рівня розвитку логічного мислення за тестом Дж. Гілфорда (у % від загальної кількості опитуваних)

Водночас 15,0 % досліджуваних продемонстрували низький рівень розвитку логічного мислення. Діти цієї групи зазнавали значних труднощів під час виконання більшості завдань, повільно включалися в роботу та часто не могли самостійно знайти правильне рішення. На нашу думку, такі

показники можуть бути пов'язані з недостатнім розвитком пізнавальних процесів, низькою концентрацією уваги або індивідуальними особливостями темпу інтелектуальної діяльності.

Отже, результати дослідження за тестом Дж. Гілфорда свідчать про те, що більшість дітей має середній та достатній рівні розвитку логічного мислення, однак наявність учнів із низьким рівнем підтверджує необхідність систематичної роботи з розвитку логічних умінь у навчально-виховному процесі.

2.3. Аналіз кореляційних зв'язків між показниками наочно-образного, словесно-логічного та логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку

З метою поглибленого аналізу отриманих результатів та виявлення взаємозв'язків між різними компонентами мислення у дітей молодшого шкільного віку було проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона. Даний метод дозволяє визначити силу та напрям зв'язку між кількісними показниками, отриманими за різними психодіагностичними методиками.

У межах дослідження було проаналізовано взаємозв'язки між такими показниками (таблиця 2.2):

- рівнем розвитку наочно-образного мислення (методика «Матриці Равена»);
- рівнем розвитку словесно-логічного мислення (методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах»);
- рівнем розвитку логічного мислення (тест Дж. Гілфорда).

Кореляційні зв'язки між показниками мислення за коефіцієнтом Пірсона

Порівнювані показники	Коефіцієнт кореляції (r)	Рівень значущості
Наочно-образне ↔ словесно-логічне мислення	0,56	$p \leq 0,05$
Словесно-логічне ↔ логічне мислення	0,64	$p \leq 0,05$
Наочно-образне ↔ логічне мислення	0,49	$p \leq 0,05$

Кореляційний аналіз здійснювався на основі індивідуальних результатів учнів, отриманих за кожною з методик. Значущість коефіцієнтів визначалася на рівні $p \leq 0,05$.

У результаті кореляційного аналізу було встановлено помірний позитивний кореляційний зв'язок між показниками розвитку наочно-образного мислення (методика «Матриці Равена») та словесно-логічного мислення: $r = 0,56$ ($p \leq 0,05$)

Це свідчить про те, що підвищення рівня наочно-образного мислення супроводжується зростанням рівня словесно-логічного мислення. На нашу думку, такий взаємозв'язок є закономірним, оскільки здатність аналізувати зорові образи, встановлювати закономірності та здійснювати узагальнення створює основу для формування словесних логічних операцій, зокрема пояснення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання понять.

Між показниками словесно-логічного мислення та загального рівня логічного мислення (за тестом Дж. Гілфорда) було виявлено достатньо високий позитивний кореляційний зв'язок: $r = 0,64$ ($p \leq 0,05$)

Отриманий результат свідчить про тісний взаємозв'язок між умінням логічно формулювати думки, пояснювати причини явищ та здатністю до складних логічних операцій. На нашу думку, це пояснюється тим, що словесно-логічне мислення є важливою складовою загального логічного мислення і безпосередньо впливає на успішність виконання інтелектуальних завдань.

Кореляційний аналіз також показав наявність помірного позитивного зв'язку між рівнем розвитку наочно-образного мислення та логічного мислення: $r = 0,49$ ($p \leq 0,05$)

Це означає, що діти, які краще справляються із завданнями на виявлення зорових закономірностей, як правило, демонструють вищі показники логічного мислення загалом. На нашу думку, наочно-образне мислення виступає базовим етапом формування логічних операцій у дітей молодшого шкільного віку, забезпечуючи перехід від наочного до абстрактно-логічного рівня мислення.

Отримані результати кореляційного аналізу підтверджують наявність статистично значущих позитивних взаємозв'язків між різними видами мислення у дітей молодшого шкільного віку. Це дає підстави стверджувати, що розвиток наочно-образного та словесно-логічного мислення безпосередньо впливає на формування загального логічного мислення.

На нашу думку, результати дослідження доводять необхідність комплексного підходу до розвитку мислення дітей, який передбачає використання різноманітних завдань, спрямованих як на роботу з наочним матеріалом, так і на розвиток мовлення та логічних операцій у навчально-виховному процесі.

Висновки до розділу 2

Узагальнення результатів емпіричного дослідження логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку дає змогу зробити висновок про його складний, багаторівневий і нерівномірний характер розвитку, що зумовлений як віковими особливостями дітей, так і умовами організації освітнього процесу.

Отримані результати свідчать про те, що наочно-образне мислення у більшості досліджуваних сформоване на середньому рівні (45,0 %), тоді як високий рівень продемонстрували 30,0 % учнів, а низький – 25,0 %. Це

вказує на те, що хоча значна частина дітей уже здатна встановлювати логічні закономірності та ефективно працювати з наочним матеріалом, водночас існує група учнів, які відчують труднощі в аналітико-синтетичній діяльності та потребують додаткової підтримки.

Аналіз словесно-логічного мислення показав подібну тенденцію: 35,0% дітей мають високий рівень його розвитку, 40,0 % – середній, а 25,0 % – низький. Це свідчить про те, що у значної частини учнів мислення перебуває на стадії активного формування: вони здатні до виконання логічних операцій, однак їхні відповіді часто недостатньо повні, аргументовані або послідовні. Наявність дітей із низьким рівнем розвитку вказує на потребу у цілеспрямованому розвитку мовлення та логічних умінь.

Результати дослідження загального рівня логічного мислення (за тестом Дж. Гілфорда) показали, що лише 20,0 % учнів досягли високого рівня, 35,0 % – достатнього, 30,0 % – середнього, а 15,0 % – низького. Таким чином, переважна більшість дітей має середній та достатній рівні розвитку логічного мислення, що відповідає віковим нормам, однак свідчить про необхідність подальшого розвитку здатності до складних логічних операцій, узагальнення та аналізу.

Важливим результатом дослідження є виявлення статистично значущих позитивних взаємозв'язків між різними видами мислення. Зокрема, встановлено кореляцію між наочно-образним і словесно-логічним мисленням ($r = 0,56$), між словесно-логічним і логічним мисленням ($r = 0,64$), а також між наочно-образним і логічним мисленням ($r = 0,49$). Це підтверджує взаємозумовлений характер розвитку мислення, де кожен його компонент виступає основою для формування інших.

На нашу думку, отримані результати свідчать про те, що розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку потребує комплексного підходу, який має враховувати як розвиток наочно-образного мислення, так і формування словесно-логічних операцій. Особливо важливим є створення умов для активної пізнавальної діяльності, розвитку мовлення,

формування вмінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Отже, логічне мислення молодших школярів перебуває на етапі інтенсивного становлення, характеризується індивідуальними відмінностями та потребує систематичного психолого-педагогічного впливу. Його розвиток є важливою умовою успішного навчання, інтелектуального зростання та формування здатності до самостійного й критичного мислення в сучасному суспільстві.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Психологічні механізми активізації логічного мислення у дітей молодшого шкільного періоду

Розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку є багатограним та складним процесом, який охоплює формування різних когнітивних функцій, таких як аналіз, синтез, класифікація, серіація, порівняння та абстрактне мислення. У цьому віці діти активно засвоюють закономірності навколишнього світу, опановують причинно-наслідкові зв'язки, здатність робити висновки та передбачати наслідки своїх дій. Проте для ефективного розвитку логічного мислення необхідне цілеспрямоване і систематичне використання спеціально підібраних методів і прийомів, які враховують вікові психологічні особливості, індивідуальні здібності та інтереси дитини.

До основних методів стимулювання логічного мислення належать тренінги, вправи та ігрові форми діяльності, кожен з яких має свою специфіку та функціональне призначення. Тренінги дозволяють послідовно формувати та вдосконалювати мисленнєві операції через систематичну роботу над різними типами завдань, поступово ускладнюючи їх та розширюючи когнітивні можливості дитини. Вправи спрямовані на розвиток конкретних логічних навичок, таких як вміння порівнювати, класифікувати та аналізувати інформацію, і їх регулярне виконання закріплює набуті знання та формує стійкі мисленнєві стратегії. Ігрові форми діяльності, забезпечують природну, емоційно насичену мотивацію до пізнання, дозволяють засвоювати складні логічні закономірності в інтерактивній, доступній та цікавій для дітей формі, одночасно розвиваючи соціальні навички, співпрацю та здатність приймати рішення у групових ситуаціях [54].

Ефективний розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку вимагає поєднання різних методів та прийомів, що взаємодоповнюють один одного та створюють цілісну систему пізнавальної

роботи, враховуючи психологічні, емоційні та соціальні особливості дітей.

1. Тренінги для розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку – це спеціально організовані систематичні заняття, спрямовані на послідовне формування та вдосконалення когнітивних навичок та мисленнєвих операцій. Вони мають на меті допомогти дитині навчитися аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати предмети та явища, класифікувати об'єкти, здійснювати серіацію та розвивати абстрактне мислення.

Тренінги відрізняються структурованістю та послідовністю: кожне заняття будується на попередньому, поступово ускладнюючи завдання, що дозволяє дитині засвоювати нові способи мислення та застосовувати їх у практичній діяльності. Крім того, вони формують у дітей вміння працювати у групі, розвивають комунікативні навички та навчання через взаємодію з однолітками [42].

Особливості тренінгів

– форма проведення: заняття можуть проводитися як у невеликих групах (3–5 дітей), так і індивідуально, залежно від рівня розвитку дитини та специфіки завдань. Індивідуальна форма дозволяє більше зосередитися на потребах конкретної дитини, а групова сприяє розвитку соціальних навичок та вмінню обговорювати рішення;

– види діяльності: тренінги поєднують різноманітні види діяльності – словесні (обговорення завдань, пояснення алгоритмів), наочні (робота з картками, схемами, таблицями) та практичні (маніпулювання предметами, конструювання, моделювання ситуацій);

– поступовість і системність: завдання подаються від простого до складного. Наприклад, спершу дитина може просто класифікувати предмети за кольором або формою, а згодом переходить до складніших завдань – визначення взаємозв'язків, побудова логічних ланцюгів та створення схем із декількох етапів [42].

Приклади тренінгових вправ:

1. Логічні задачі на причинно-наслідкові зв'язки: дитині пропонують серію подій або явищ і просять встановити, що стало причиною, а що – наслідком. Наприклад: «Дівчинка пролила воду на підлогу, після чого підлога стала слизькою. Що сталося спочатку, а що – потім?»

2. Побудова схем: учні створюють схеми або логічні ланцюги з предметів чи подій, наприклад, послідовність росту рослини або етапи приготування страви.

3. Розв'язування серійних завдань: пропонуються серії картинок або чисел, де дитина має знайти закономірність і визначити наступний елемент.

4. Порівняння та групування предметів: діти аналізують набір предметів і групують їх за ознаками (форма, колір, розмір, функція), що сприяє розвитку навичок класифікації та аналізу.

5. Завдання на абстрактне мислення: наприклад, запропонувати дитині уявити новий предмет, об'єднати декілька відомих об'єктів у один і пояснити його властивості та призначення.

Отже, тренінги є ефективним методом розвитку логічного мислення, оскільки вони поєднують систематичність, поступовість та різноманітність завдань, дозволяючи дитині формувати мисленнєві операції у різних контекстах та активно застосовувати їх на практиці.

2. Вправи для розвитку мислення. Вправи для розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку – це спеціально підібрані конкретні завдання, які систематично повторюються та спрямовані на формування певних мисленнєвих операцій. Регулярне виконання таких вправ допомагає дитині навчитися аналізувати інформацію, робити логічні висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та застосовувати різні стратегії розв'язання проблем [45].

Види вправ:

1. Аналітичні вправи спрямовані на розвиток уміння виділяти суттєві ознаки об'єктів, порівнювати їх та систематизувати інформацію. Приклади:

визначення відмінностей і схожостей між предметами чи зображеннями (наприклад, «Знайди, чим відрізняються два малюнки»). Побудова класифікацій: групування предметів за кольором, формою, розміром або функціональним призначенням. Складання і перевірка логічних схем (наприклад, побудова послідовності подій у казці або розв'язування задач на причинно-наслідкові зв'язки).

2. Синтетичні вправи сприяють формуванню здатності об'єднувати окремі елементи у цілісну систему та будувати логічні ланцюги. Приклади: створення логічних ланцюгів, де потрібно вірно розташувати етапи певного процесу (наприклад, «Як росте рослина від насіння до квітки»). Завершення неповних рисунків або історій, де дитина домислює відсутні елементи або події. Об'єднання окремих предметів у нову систему та пояснення її функцій (наприклад, складання конструкторського набору і опис винаходу).

3. Пропедевтичні вправи спрямовані на розвиток передумов логічного мислення, формування навичок спостереження, порівняння та встановлення послідовності. Приклади: спостереження за предметами або явищами та опис їх особливостей. Встановлення правильного порядку дій у побутових або ігрових ситуаціях (наприклад, «Що робимо спершу, а що – потім?»). Порівняння двох або більше об'єктів та визначення ознак, за якими вони схожі або відрізняються [45].

Регулярне виконання аналітичних, синтетичних та пропедевтичних вправ сприяє розвитку у дітей здатності до самостійного мислення, формує логічну послідовність дій, уміння робити висновки та застосовувати їх у нових ситуаціях. Вправи також сприяють підвищенню уваги, концентрації, розвитку пам'яті та уяви, що є важливими компонентами загального когнітивного розвитку.

Вправи є ефективним методом розвитку логічного мислення, оскільки вони дозволяють систематично тренувати різні види мисленнєвих операцій та поступово підвищувати складність завдань відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини.

3. Ігрові методи розвитку логічного мислення.

Гра є природною формою діяльності дітей молодшого шкільного віку і відіграє важливу роль у розвитку когнітивних функцій та формуванні логічних навичок. Ігрові методи дозволяють стимулювати мислення у мотивуючій та емоційно насиченій формі, де дитина активно взаємодіє з предметами, однолітками та дорослими, а процес навчання стає цікавою діяльністю, а не формальним завданням [48].

Ігрові методи розвитку логічного мислення спрямовані на формування здатності аналізувати, порівнювати, класифікувати об'єкти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та приймати обґрунтовані рішення. Вони поєднують навчання та розвагу, що створює сприятливі умови для розвитку творчого та критичного мислення у дітей.

Типи ігор для розвитку логіки:

1. Рольові та сюжетні ігри – цей тип ігор дозволяє дитині моделювати різні життєві та навчальні ситуації, що сприяє розвитку причинно-наслідкових зв'язків, аналітичних здібностей та прийняття рішень.

Приклади: діти грають у магазин, лікарню, школу, де необхідно виконувати певні ролі та вирішувати завдання, що виникають у сюжеті. Ігри на побудову історій: учень отримує початок сюжету і повинен логічно продовжити події.

2. Настільні логічні ігри – ці ігри тренують стратегічне мислення, планування, передбачення наслідків та вміння аналізувати ситуацію.

Приклади: шахи та шашки – розвиток стратегічного мислення, вміння передбачати дії супротивника, планувати власні ходи. Пазли та конструктори – формування просторового та логічного мислення, вміння поєднувати окремі елементи в цілісну структуру. Логічні настільні ігри (наприклад, «Судоку для дітей» або «Меморі») – розвиток уваги, пам'яті та вміння встановлювати закономірності.

3. Інтерактивні та командні ігри – ці ігри сприяють розвитку колективного мислення, комунікативних навичок та вміння працювати у групі.

Приклади: логічні квести та пошук помилок у схемах, де діти разом шукають правильне рішення. Командні задачі на побудову послідовностей, створення моделей або історій із логічним завершенням. Інтерактивні ігри з елементами сортування, класифікації або встановлення закономірностей на мультимедійних платформах.

Ігрова діяльність створює природне середовище для розвитку логічного мислення, оскільки через гру дитина засвоює складні закономірності без надмірного напруження та стресу. Гра підвищує мотивацію до навчання, сприяє активному пізнанню та формує позитивне ставлення до навчальної діяльності. Крім того, через ігри діти розвивають здатність до самостійного мислення, вчать обґрунтовувати свої рішення та оцінювати наслідки дій, що є важливими аспектами формування логічного мислення в молодшому шкільному віці [48].

Для досягнення максимального ефекту у розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку необхідно дотримуватися певних загальних принципів, які забезпечують цілісність, послідовність та адаптованість методів до особливостей кожної дитини.

1. Системність. Ефективний розвиток логічного мислення можливий лише за умови регулярного та систематичного використання різних методів у навчальному процесі. Це означає, що тренінги, вправи та ігри повинні входити до щоденної або щотижневої навчальної діяльності, формуючи стійкі мисленнєві навички. Системність дозволяє дитині поступово засвоювати нові логічні операції та застосовувати їх у різних ситуаціях.

2. Варіативність. Для підтримки інтересу дітей та всебічного розвитку мислення важливо поєднувати різні види діяльності – вербальні (словесні завдання, обговорення), наочні (схеми, малюнки, наочні посібники) та практичні (маніпуляції з предметами, конструювання). Варіативність забезпечує комплексний розвиток логічних функцій, дозволяє кожній дитині знайти найбільш зручний та ефективний спосіб мислення.

3. Диференціація. Діти молодшого шкільного віку мають різний

рівень розвитку когнітивних та пізнавальних здібностей, темп засвоєння інформації. Тому застосування методів має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Диференціація передбачає підбір завдань різного рівня складності, можливість роботи в індивідуальному або груповому форматі, а також адаптацію змісту завдань під конкретні потреби учня.

4. Мотиваційність. Формування внутрішньої зацікавленості у навчанні є ключовим фактором розвитку логічного мислення. Методи повинні бути побудовані так, щоб дитина отримувала задоволення від процесу пізнання, відчувала успіх у розв'язанні завдань та бажання застосовувати отримані знання у нових ситуаціях. Позитивний емоційний фон підвищує ефективність навчання та сприяє розвитку самостійного мислення.

5. Поступовість. Для формування логічних навичок необхідно дотримуватися принципу поступовості – завдання повинні ускладнюватися від простих до складних, відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей. Це дозволяє спочатку засвоїти базові операції мислення, а потім поступово розвивати здатність до більш складних логічних побудов, абстрактного мислення та творчого підходу до розв'язання проблем [48; 51].

Дотримання цих принципів забезпечує цілісність та ефективність навчально-виховного процесу, сприяє формуванню стійких логічних навичок та створює сприятливі умови для всебічного пізнавального розвитку дітей молодшого шкільного віку.

3.2. Організаційні умови та особливості розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку в умовах закладу загальної середньої освіти

Розвиток логічного мислення є однією з ключових цілей сучасного освітнього процесу у школі, оскільки він сприяє формуванню в учнів не лише базових академічних знань, а й складних когнітивних навичок, необхідних для усвідомленого сприйняття інформації та ефективного прийняття рішень.

Логічне мислення забезпечує здатність аналізувати, порівнювати та систематизувати дані, виділяти головне, робити узагальнення та обґрунтовані висновки, а також прогнозувати наслідки власних дій.

Умови закладу освіти відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для розвитку мисленнєвих здібностей дітей. Вони включають організацію навчальної діяльності, педагогічний супровід, систематичну роботу з дидактичними матеріалами, використання тренінгів, вправ та ігрових методів, а також впровадження інтерактивних форм навчання. Комплексне поєднання цих умов дозволяє створити цілісну систему розвитку логічного мислення, у якій кожен учень має можливість активно пізнавати, пробувати нові стратегії розв'язання завдань, застосовувати отримані знання на практиці та поступово підвищувати рівень своїх когнітивних навичок [44].

Заклад освіти формує соціально-психологічне середовище, яке стимулює розвиток мислення через взаємодію з однолітками та педагогами. Це дозволяє дітям обговорювати рішення, порівнювати власні судження з іншими, навчатися аргументувати та захищати свою точку зору, що є невід'ємною частиною формування критичного та логічного мислення. Таким чином, школа виступає не лише місцем отримання знань, а й організованим середовищем для систематичного розвитку аналітичних, синтетичних і абстрактних когнітивних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Ефективність розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від правильної організації освітнього процесу та створення оптимальних педагогічних умов. До ключових аспектів, що забезпечують успішність розвитку мисленнєвих навичок, належать:

– цілеспрямоване планування уроків. Планування навчальної діяльності має включати систематичне використання різних видів завдань – вправ, тренінгів, логічних ігор та інтерактивних вправ. Інтеграція цих

елементів у навчальний план дозволяє сформувати у дітей навички аналітичного та критичного мислення, а також вміння застосовувати їх у практичних ситуаціях. Кожне заняття будується так, щоб дитина поступово опановувала нові логічні операції, від простих до більш складних, закріплюючи отримані знання на практиці;

- використання різноманітних методів і прийомів. Для забезпечення ефективності навчання важливо поєднувати традиційні методи – пояснення, демонстрацію, письмові завдання – із сучасними інтерактивними та ігровими формами роботи. Такий підхід дозволяє адаптувати заняття під індивідуальні особливості учнів, враховуючи їх рівень розвитку, інтереси та темп засвоєння матеріалу. Варіативність методів стимулює пізнавальну активність та сприяє глибшому засвоєнню логічних закономірностей;

- робота у групах та парах. Організація спільної діяльності дітей створює умови для розвитку комунікативних навичок, взаємопідтримки та обговорення рішень. Спільне виконання завдань, обговорення логічних задач та вирішення проблем у групі стимулює розвиток колективного мислення, вчить аргументувати власну точку зору, аналізувати думки інших та обирати оптимальні стратегії розв'язання;

- педагогічна підтримка та мотивація. Ефективне навчання неможливе без створення сприятливого психологічного клімату. Позитивне підкріплення успіхів учнів, стимулювання активної участі та підтримка самостійності у розв'язанні завдань підвищують внутрішню мотивацію до навчання. Учні, які відчують підтримку та бачать результат своїх зусиль, більш охоче застосовують набуті логічні навички і прагнуть до самостійного пошуку рішень у складних ситуаціях [28; 44].

Таким чином, організація освітнього процесу та створення відповідних педагогічних умов є визначальними факторами для успішного розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Комплексний підхід, що поєднує планування уроків, різноманітні методи, групову роботу та психологічну підтримку, забезпечує ефективне

формування мисленневих операцій та стимулює активне пізнавальне зростання учнів.

Організаційні умови освітнього процесу створюють структуроване та продумане середовище, яке сприяє ефективному розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку [14; 18]. Вони забезпечують систематичність, послідовність та оптимальну організацію діяльності, що дозволяє учням засвоювати логічні операції та застосовувати їх на практиці.

Підготовлене освітнє середовище. Класні кімнати та навчальні простори мають бути обладнані наочними матеріалами, навчальними посібниками, науковими постерами, дидактичними та логічними іграми. Наявність наочних засобів дозволяє дитині легше засвоювати інформацію, формує просторове мислення, стимулює спостережливість та увагу. Дидактичні ігри та конструктори створюють можливості для практичного застосування логічних навичок і розвивають абстрактне мислення.

Чітка структура уроків. Для ефективного розвитку логічного мислення важливо дотримуватися послідовності та структури заняття. Уроки повинні включати різні види діяльності: логічні вправи, аналіз задач, тренінги, ігри та інтерактивні завдання. Завдання подаються у зростаючій складності, відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів. Такий підхід дозволяє поступово розвивати мисленнєві операції, від простого до більш складного, а також закріплювати навички у різних контекстах.

Систематичний контроль та оцінювання. Регулярний моніторинг рівня розвитку логічного мислення є невід'ємною складовою організаційних умов. Використання тестів, практичних завдань, інтерактивних вправ та спостереження за діяльністю учнів дозволяє педагогам оцінювати прогрес, виявляти труднощі та коригувати навчальний процес. Систематичний контроль сприяє підвищенню мотивації учнів, формуванню відповідальності за результати своєї діяльності та розвитку самоконтролю [14; 18].

Таким чином, організаційні умови освітнього процесу створюють структуроване середовище, у якому поєднуються підготовлене навчальне

середовище, чітка структура уроків та систематичний контроль, що забезпечує комплексний та ефективний розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Для ефективного розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку у закладі освіти використовуються різноманітні форми організації навчальної діяльності, що забезпечують комплексний підхід до формування когнітивних навичок. Такі форми діяльності дозволяють поєднувати навчання та практичне застосування знань, стимулювати мисленеві операції та формувати навички самостійного розв'язання проблем.

Тренінги та цикли логічних вправ. Це серія систематизованих занять, спрямованих на послідовний розвиток аналітичних і синтетичних навичок, класифікації та серіації. Кожне заняття містить спеціально підібрані завдання, що поступово ускладнюються, дозволяючи дитині освоювати нові способи мислення та закріплювати їх на практиці. Наприклад, учні можуть виконувати вправи на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, порівнювати об'єкти, складати логічні ланцюги або схеми [44].

Ігрові форми навчання. Гра є природною діяльністю дітей та створює сприятливі умови для розвитку логічного мислення через цікаві та мотивуючі завдання. Використовуються рольові ігри, настільні логічні ігри, командні квести та інтерактивні завдання. Такі форми діяльності дозволяють розвивати стратегічне мислення, планування, передбачення наслідків дій та колективну роботу, а також підвищують емоційну залученість дітей у процес навчання.

Проектна діяльність. Ця форма організації передбачає створення спільних навчальних або творчих проектів, де учні аналізують інформацію, формулюють висновки та представляють результати роботи. Проекти стимулюють комплексне застосування логічних навичок, вчать систематизувати дані, приймати обґрунтовані рішення та доводити свою думку, також сприяє розвитку комунікативних та організаційних здібностей.

Дидактичні завдання та вправи на уроках. Ця форма передбачає включення спеціальних логічних вправ безпосередньо у навчальні заняття. До них належать задачі на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, порівняння предметів, побудову логічних схем та послідовностей. Виконання таких завдань сприяє формуванню системного мислення, розвитку аналітичних навичок та умінню робити обґрунтовані висновки [14; 44].

Таким чином, комплексне використання тренінгів, ігрових форм, проєктної діяльності та дидактичних завдань створює сприятливі умови для розвитку логічного мислення у дітей, забезпечує систематичність та послідовність навчання, а також стимулює активну пізнавальну діяльність.

Психологічна підтримка та правильна організація навчальної діяльності є важливими факторами для ефективного формування логічних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Вони створюють сприятливі умови для розвитку мислення, стимулюють пізнавальну активність та забезпечують високий рівень залученості учнів у навчальний процес.

Серед основних аспектів психологічного супроводу та організації навчальної діяльності виділяють:

- індивідуальний підхід. Врахування рівня розвитку мислення, інтересів та здібностей кожного учня дозволяє підбирати завдання, що відповідають його потребам та можливостям. Такий підхід забезпечує ефективне засвоєння матеріалу, дозволяє уникати перевантаження та формує позитивне ставлення до навчання. Індивідуалізація роботи також сприяє розвитку самостійності та самоконтролю, що є важливими складовими логічного мислення;

- створення позитивного навчального клімату. Комфортна психологічна атмосфера у класі знижує рівень тривожності та страху перед помилкою, підвищує мотивацію до пізнання та заохочує активну участь у навчальній діяльності. Підтримка вчителя та взаємоповага між учнями сприяють формуванню довіри, що дозволяє дитині експериментувати з новими способами мислення, без страху помилятися при розв'язанні завдань;

– розвиток самостійності та критичного мислення. Організація освітнього процесу повинна стимулювати учнів до планування власних дій, аналізу інформації, формулювання висновків та оцінювання результатів. Самостійне виконання завдань, обговорення рішень та аргументація власної позиції формує у дітей навички критичного мислення та здатність робити обґрунтовані логічні висновки [1].

Умови закладу освіти, педагогічна підтримка та правильно організовані форми навчальної діяльності створюють сприятливе середовище для розвитку логічного мислення. Використання комплексного підходу, який поєднує тренінги, вправи, ігрові та проєктні форми роботи, дозволяє учням послідовно формувати навички аналізу, синтезу, класифікації та абстрактного мислення, а також розвивати здатність робити обґрунтовані висновки та приймати рішення у навчальних і практичних ситуаціях [5].

Таким чином, поєднання психологічної підтримки, індивідуалізації навчання та використання різноманітних методів і форм організації діяльності створює оптимальні умови для систематичного розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

3.3. Зміст і структура занять з розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку

У межах формувального експерименту було розроблено розвивальні заняття, спрямовані на розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Заняття розроблено з урахуванням вікових особливостей учнів, їхнього рівня розвитку когнітивних навичок, психологічних потреб та навчальної мотивації. Основною метою розвивальних занять є формування у дітей здатності аналізувати інформацію, порівнювати та класифікувати об'єкти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, будувати логічні схеми та робити обґрунтовані висновки.

Розвивальні заняття поєднують різні методи та форми роботи, що

стимулюють мисленнєву активність: вправи, ігрові та проєктні завдання тощо. Особливу увагу приділено ігровій формі навчання, яка дозволяє засвоювати складні логічні закономірності у природній, емоційно насиченій діяльності, що мотивує дітей до активного пізнання. Також передбачено використання дидактичних та наочних матеріалів, схем та конструкторів, що сприяють розвитку просторового, аналітичного та абстрактного мислення.

Матеріали розвивальних занять для учнів розроблено на основі опрацювання науково-методичних джерел [1; 5; 6; 8; 12; 14; 18; 28; 38; 45; 54].

Розвивальні заняття розроблені таким чином, щоб забезпечити послідовність і поступовість: завдання ускладнюються від простих до більш складних, що дозволяє кожній дитині засвоювати нові логічні операції на рівні, відповідному її розвитку. Водночас заняття передбачають індивідуалізацію та диференціацію завдань, враховуючи індивідуальні здібності, інтереси та темп засвоєння матеріалу кожного учня.

Педагогічна підтримка та активне залучення учнів у процес навчання є невід'ємними складовими розвивальних занять. Використання позитивного підкріплення, спільне обговорення результатів, мотиваційні завдання та командна робота сприяють формуванню самостійності, критичного мислення та здатності до колективного розв'язання логічних завдань.

Таким чином, розвивальні заняття є інструментом, який забезпечує розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку, поєднуючи педагогічні, психологічні та організаційні умови навчання. Вони дозволяють ефективно формувати ключові мисленнєві операції: аналіз, синтез, класифікацію, серіацію та абстрактне мислення, і готують учнів до самостійного та усвідомленого застосування логіки у навчанні та повсякденному житті.

Розвивальні заняття передбачають різноманітні форми організації навчальної діяльності, спрямовані на систематичний розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Кожна форма роботи має чітку мету та сприяє розвитку конкретних мисленнєвих операцій – аналізу,

синтезу, класифікації, абстрактного мислення та уміння робити обґрунтовані висновки.

Нижче подано зміст розвивальних занять, спрямованих на розвиток аналітичних, синтетичних та абстрактних мисленневих операцій учнів молодшого шкільного віку. Для кожного заняття визначено назву, мету та вправи, що забезпечують систематичний та комплексний розвиток логічного мислення (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Зміст розвивальних занять для учнів молодшого шкільного віку (додаток Г)

№	Назва заняття	Мета заняття	Вправи та завдання
1	«Таємниці логіки»	Ознайомлення дітей із поняттям логіки та базовими операціями мислення; розвиток уваги та спостережливості	1. Визначення відмінностей і схожостей між предметами 2. Порівняння об'єктів за різними ознаками 3. Завдання «Що зайве?» 4. Побудова послідовностей картинок 5. Логічні загадки 6. Вправа «Знайди закономірність» 7. Класифікація предметів за групами
2	«Подорож у світ причин і наслідків»	Розвиток уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки	1. Аналіз коротких історій з подіями 2. Вправа «Що сталося раніше?» 3. Групова гра «Ланцюг подій» 4. Пошук логічних помилок у ситуаціях 5. Вправа «З'єднай причину та наслідок» 6. Рольова гра «Що трапилось?» 7. Складання коміксів із логічною послідовністю
3	«Логічні лабіринти»	Розвиток стратегічного мислення, передбачення та планування	1. Вправа «Знайди помилку в схемі» 2. Логічний лабіринт 3. Ігрові завдання на послідовність 4. Командна гра «Логічний квест» 5. Рольова гра з логічним вибором дій

Проведене заняття на тему «Таємниці логіки» засвідчило достатньо високий інтерес учнів до логічних завдань та пізнавальної діяльності загалом. Учні активно включалися в роботу з перших хвилин, охоче працювали як індивідуально, так і в парах та малих групах. Більшість дітей швидко зрозуміли умови завдань і прагнули не лише дати відповідь, а й пояснити хід своїх міркувань.

Під час виконання вправи на визначення схожостей і відмінностей між предметами учні спочатку називали очевидні ознаки (колір, форма, призначення), у процесі обговорення почали звертати увагу й на більш складні характеристики. Зросла якість аргументації: діти почали використовувати логічні зв'язки, пояснювали, за якою саме ознакою проводили порівняння.

У вправі «Порівняння об'єктів за різними ознаками» частина учнів відчувала труднощі з одночасним урахуванням кількох критеріїв, однак за підтримки психолога та взаємодії з однокласниками поступово навчалися аналізувати об'єкти більш глибоко. Це свідчить про розвиток аналітичного мислення та вміння дивитися на ситуацію з різних позицій.

Вправа «Що зайве?» викликала жвавий інтерес і дискусії. Учні пропонували різні варіанти відповідей, аргументували власну думку, іноді навіть відстоювали її перед однокласниками. Особливо цінним було те, що діти зрозуміли: правильна відповідь у логіці обов'язково має бути пояснена.

Під час побудови логічних послідовностей та виконання завдань на закономірності учні продемонстрували вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, хоча окремі діти потребували додаткових запитань-орієнтирів. Вправи на класифікацію показали, що більшість учнів здатні самостійно визначати критерій групування та узагальнювати інформацію.

Загалом заняття сприяло розвитку логічного мислення, зв'язного мовлення та впевненості учнів у власних інтелектуальних можливостях. Учні усвідомили, що логіка допомагає не лише на уроках, а й у повсякденні.

Під час другого заняття спостерігалася висока активність учнів та зацікавленість у змісті завдань, оскільки більшість ситуацій були пов'язані з

реальним життєвим досвідом. Учні охоче аналізували історії, намагалися зрозуміти, чому відбулася та чи інша подія і які наслідки вона мала.

На початковому етапі аналізу коротких історій частина дітей схильна була плутати причину та наслідок або називати лише одну подію без пояснення. Проте в процесі обговорення учні почали чіткіше формулювати думки, використовувати мовні конструкції «тому що», «через те, що», «внаслідок цього». Це свідчить про поступове формування причинно-наслідкового мислення.

Вправа «Що сталося раніше?» допомогла учням усвідомити важливість часової послідовності подій. Більшість дітей правильно виконували завдання, аргументуючи свій вибір. У груповій грі «Ланцюг подій» особливо яскраво проявилися навички співпраці: учні обговорювали варіанти, виправляли помилки одне одного, спільно доходили висновків.

Значний інтерес викликали завдання на пошук логічних помилок. Учні активно аналізували ситуації, намагалися знайти суперечності, пропонували альтернативні пояснення. Це сприяло розвитку критичного мислення та вміння не приймати інформацію без аналізу.

Рольова гра та створення коміксів дали можливість поєднати логічне й творче мислення. Учні з задоволенням грали у сценках, обговорювали можливі наслідки дій персонажів, робили висновки щодо відповідальності за власні вчинки. Комікси продемонстрували, що більшість дітей здатні самостійно будувати логічну послідовність подій і творчо її оформлювати.

Загалом заняття сприяло глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків, розвитку мовлення, вміння аналізувати ситуації та прогнозувати наслідки власних дій.

Третє заняття «Логічні лабіринти» показало, що учні здатні не лише виконувати логічні завдання, а й планувати власну діяльність, передбачати результат своїх рішень та аналізувати помилки. Завдання стратегічного характеру викликали особливий інтерес, оскільки мали ігрову форму та вимагали активного мислення.

Під час вправи «Знайди помилку в схемі» учні уважно аналізували запропонований матеріал, висували припущення, аргументували свої думки. Часто діти знаходили не одну, а кілька можливих помилок, що свідчить про гнучкість мислення та вміння розглядати ситуацію з різних боків.

Вправа «Логічний лабіринт» дала змогу спостерігати різні стилі мислення: одні учні намагалися діяти швидко, інші – ретельно планували маршрут перед початком руху. У процесі обговорення діти самі дійшли висновку, що попереднє планування допомагає уникнути помилок.

Командна гра «Логічний квест» сприяла розвитку навичок співпраці та відповідальності. Учні вчилися домовлятися, розподіляти ролі, слухати думку інших. Під час рефлексії діти відзначали, що успіх команди залежав від узгоджених дій і вміння планувати.

Рольові ситуації з логічним вибором дій допомогли учням усвідомити зв'язок між вибором і його наслідками. Діти активно обговорювали різні варіанти рішень, прогнозували можливі результати та робили висновки про важливість обдуманих дій.

Заняття сприяло розвитку стратегічного мислення, самоконтролю, уміння аналізувати власні помилки та робити висновки для подальших дій.

Проведена серія розвивальних занять показала позитивну динаміку у розвитку логічного, критичного та стратегічного мислення учнів. Діти стали більш упевненими у своїх відповідях, навчилися аргументувати думку, працювати в команді, аналізувати власні помилки. Отримані навички є основою для подальшого навчання та успішної соціальної взаємодії.

3.4. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку після впровадження розвивальних занять

Після впровадження розвивальних занять було проведено повторне психодіагностичне обстеження за методиками:

- «Матриці Равена» – для оцінки наочно-образного мислення;
- «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах» – для оцінки словесно-логічного мислення;
- тест Дж. Гілфорда – для оцінки загального рівня логічного мислення.

Результати дослідження показали суттєві позитивні зміни у рівні розвитку логічних операцій у більшості учнів.

Після впровадження розвивальних занять спостерігаються зміни у рівнях розвитку наочно-образного мислення (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Порівняння рівня розвитку наочно-образного мислення учнів до та після участі учнів у розвивальних заняттях

Рівень розвитку	До впровадження програми (%)	Після впровадження програми (%)
Високий	30,0%	50,0%
Середній	45,0%	40,0%
Низький	25,0%	10,0%

Отже, 50,0 % учнів після експерименту продемонстрували високий рівень наочно-образного мислення. Діти легко встановлювали логічні закономірності, швидко орієнтувалися у зоровому матеріалі та правильно добирали необхідні елементи.

Зменшення частки учнів із середнім рівнем (40,0 %,) пояснюється позитивною динамікою розвитку, оскільки частина учнів перейшла до високого рівня.

Лише 10,0 % залишилися на низькому рівні, що значно менше порівняно з попередніми показниками, і свідчить про ефективність проведення розвивальних занять.

Після проведення розвивальних заняттях результати словесно-логічного мислення також змінилися (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Порівняння рівня розвитку словесно-логічного мислення учнів до та після участі учнів у розвивальних заняттях

Рівень розвитку	До впровадження (%)	Після впровадження (%)
Високий	35,0%	55,0%
Середній	40,0%	35,0%
Низький	25,0%	10,0%

Таким чином, 55,0 % дітей показали високий рівень словесно-логічного мислення, чітко та логічно формулювали думки, аргументовано пояснювали причинно-наслідкові зв'язки та правильно встановлювали подібності й відмінності між об'єктами.

35,0 % залишилися на середньому рівні, однак більшість завдань виконували більш впевнено, ніж до впровадження програми.

Лише 10,0 % демонструють низький рівень, що значно менше порівняно з початковим станом.

Після участі учнів у розвивальних заняттях високий рівень розвитку логічного мислення досягли 40,0 % учнів, що свідчить про значну ефективність комплексних вправ та ігрових методів. Середній і низький рівні суттєво зменшилися, демонструючи покращення здатності учнів до аналізу, узагальнення та встановлення закономірностей (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Порівняння загального рівня розвитку логічного мислення (тест Дж.

Гілфорда) учнів до та після проведення розвивальних занять

Рівень розвитку	До впровадження (%)	Після впровадження (%)
Високий	20,0%	40,0%
Достатній	35,0%	35,0%
Середній	30,0%	20,0%
Низький	15,0%	5,0%

Для оцінки взаємозв'язків між показниками мислення було проведено кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона (таблиця 3.5).

Взаємозв'язок між показниками мислення учнів початкових класів

Порівнювані показники	Коефіцієнт кореляції (r)	Рівень значущості
Наочно-образне ↔ словесно-логічне мислення	0,62	$p \leq 0,05$
Словесно-логічне ↔ логічне мислення	0,71	$p \leq 0,05$
Наочно-образне ↔ логічне мислення	0,58	$p \leq 0,05$

Існує помірний позитивний кореляційний зв'язок між наочно-образним та словесно-логічним мисленням ($r = 0,62$). У порівнянні з результатами констатувального етапу ($r = 0,56$) спостерігається посилення взаємозв'язку, що свідчить про більш узгоджений розвиток цих компонентів мислення після впровадження розвивальних занять.

Достатньо високий позитивний зв'язок між словесно-логічним і загальним логічним мисленням ($r = 0,71$) також зріс порівняно з попередніми показниками ($r = 0,64$). Це підтверджує, що розвиток мовленнєво-логічних операцій сприяє підвищенню загального рівня логічного мислення.

Помітне зростання кореляційного зв'язку між наочно-образним та логічним мисленням ($r = 0,58$ проти $r = 0,49$) вказує на посилення ролі візуально-образних процесів у формуванні абстрактного мислення.

Отримані результати свідчать про позитивну динаміку у взаємозв'язках між усіма досліджуваними компонентами мислення. Після впровадження розвивальних занять спостерігається не лише підвищення рівнів розвитку мислення, але й посилення інтеграції між його видами.

Висновки до розділу 3

Узагальнення результатів теоретичного та практичного аналізу показує, що розвиток логічного мислення дітей молодшого шкільного віку є складним і багатогранним процесом, який охоплює формування основних

мисленнєвих операцій: аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Цей процес потребує цілеспрямованої організації навчання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Ефективність розвитку логічного мислення забезпечується комплексним використанням психолого-педагогічних методів, зокрема тренінгів, системи вправ та ігрових форм діяльності. Поєднання цих методів сприяє не лише формуванню мисленнєвих операцій, а й розвитку пізнавальної активності, самостійності, критичного мислення та вміння приймати обґрунтовані рішення. Ігрова діяльність виступає важливим засобом навчання, оскільки забезпечує емоційну залученість і підвищує інтерес дітей до пізнання.

Важливим у розвитку логічного мислення є організаційні умови освітнього процесу: системність, поступовість, варіативність, диференціація навчання, також створення сприятливого психологічного клімату та забезпечення педагогічної підтримки. Значення мають використання інтерактивних методів, організація групової роботи та індивідуальний підхід.

Розроблені розвивальні заняття сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів, формуванню логічних, критичних і стратегічних умінь, розвитку навичок аналізу, аргументації та самоконтролю. Учні стали впевненіші у відповідях, активніше взаємодіяли між собою та ефективніше застосовували логічні знання у навчальних і життєвих ситуаціях.

Результати повторного обстеження відображають позитивну динаміку розвитку логічного мислення: зросла частка учнів із високим рівнем розвитку мислення, зменшилась кількість дітей із низьким рівнем, а також простежується взаємозв'язок між різними видами мислення.

Отже, комплексна організація навчального процесу з використанням різноманітних методів і форм роботи створює сприятливі умови для ефективного розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку та їх подальшого інтелектуального розвитку.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного теоретичного та емпіричного дослідження проблеми психологічних особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку було узагальнено наукові підходи до розуміння мислення як психічного процесу, визначено специфіку становлення логічного мислення у зазначеному віковому періоді, а також проаналізовано умови та чинники, що впливають на його розвиток.

Аналіз наукових підходів до проблеми мислення та особливостей розвитку логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку дозволяє розглядати його як складний, багаторівневий і динамічний психічний процес, що має істотне значення для інтелектуального та особистісного розвитку дітей.

У сучасній психології мислення трактується як цілісна система, що поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні складові. Воно забезпечує не лише відображення дійсності, а й її осмислення, перетворення та створення нових способів діяльності. Його характерними рисами є узагальненість, опосередкованість, цілеспрямованість і активний характер, що підкреслює його діяльнісну природу.

Логічне мислення виступає вищим рівнем інтелектуальної діяльності та характеризується послідовністю, структурованістю, обґрунтованістю й здатністю до узагальнення. Воно реалізується через систему понять, суджень і умовиводів, а також через основні мисленнєві операції. Його функціонування охоплює пізнавальну, аналітичну, регулятивну, прогностичну та комунікативну сфери, що забезпечує ефективну орієнтацію особистості в сучасному світі.

Молодший шкільний вік є особливо сприятливим періодом для розвитку логічного мислення, оскільки саме в цей час відбувається активне формування основних розумових операцій і перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Іntenсивно розвиваються пізнавальні процеси, мовлення та довільність психічної діяльності, що створює основу для становлення логічного мислення як цілісної системи.

Формування логічного мислення має комплексний характер і залежить

від низки взаємопов'язаних чинників, зокрема організації освітнього процесу, рівня мовленнєвого розвитку, пізнавальної активності дітей та особливостей навчального середовища. Важливим є цілеспрямований педагогічний вплив, що передбачає використання різноманітних методів і форм навчання, спрямованих на розвиток мисленнєвих операцій, самостійності та критичного мислення.

Разом із цим розвиток логічного мислення має вагомe значення для формування особистості дитини. Він сприяє розвитку самостійності, рефлексії, здатності до критичного осмислення інформації, аргументованого висловлення власної думки та прийняття обґрунтованих рішень, що є важливим у сучасному інформаційному суспільстві.

Отже, розвиток логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку слід розглядати як складний і багатофакторний процес, ефективність якого забезпечується поєднанням вікових можливостей дітей, продуманої організації навчання та створення розвивального освітнього середовища, що стимулює пізнавальну активність і сприяє всебічному розвитку особистості.

Аналіз результатів емпіричного дослідження логічного мислення дітей молодшого шкільного віку свідчить про його складний, багаторівневий і неоднорідний характер розвитку, який визначається як віковими особливостями учнів, так і специфікою організації освітнього процесу.

Отримані дані показують, що наочно-образне мислення у більшості дітей сформоване на середньому рівні (45,0 %), тоді як високий рівень спостерігається у 30,0 % учнів, а низький – у 25,0 %. Це вказує на те, що значна частина дітей уже здатна працювати з наочним матеріалом і встановлювати закономірності, однак окремі учні потребують додаткової допомоги у розвитку аналітичних та синтетичних умінь.

Схожі результати простежуються і щодо словесно-логічного мислення: високий рівень виявлено у 35,0 % дітей, середній – у 40,0 %, низький – у 25,0%. Такий розподіл свідчить про активний процес формування логічного мислення, коли учні вже виконують основні мисленнєві операції, проте не завжди демонструють достатню послідовність,

повноту та аргументованість відповідей. Наявність частини дітей із низьким рівнем підкреслює необхідність розвитку мовлення та логічних умінь.

Оцінка загального рівня логічного мислення (за тестом Дж. Гілфорда) показала, що високий рівень мають 20,0 % учнів, достатній – 35,0 %, середній – 30,0 %, а низький – 15,0 %. Це означає, що більшість дітей перебуває на середньому та достатньому рівнях розвитку, що відповідає віковим особливостям, але водночас вказує на потребу подальшого вдосконалення складніших логічних операцій.

Виявлені взаємозв'язки між різними видами мислення свідчать про їх взаємопов'язаність: зафіксовано позитивну кореляцію між наочно-образним і словесно-логічним мисленням ($r = 0,56$), між словесно-логічним і загальним логічним мисленням ($r = 0,64$), а також між наочно-образним і логічним мисленням ($r = 0,49$). Це підкреслює цілісність розвитку мислення, де окремі його компоненти взаємно доповнюють один одного.

Отримані результати дозволяють розглядати розвиток логічного мислення як процес, що потребує цілеспрямованої та комплексної організації. Важливим є одночасний розвиток наочно-образних і словесно-логічних форм мислення, створення умов для активної пізнавальної діяльності, а також формування вмінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Таким чином, логічне мислення дітей молодшого шкільного віку перебуває на стадії активного розвитку, характеризується індивідуальними відмінностями та потребує систематичної педагогічної підтримки. Його формування є важливою передумовою успішного навчання, інтелектуального розвитку та становлення здатності до самостійного і критичного мислення.

Узагальнення результатів теоретичного й практичного аналізу дає підстави розглядати розвиток логічного мислення дітей молодшого шкільного віку як багатокомпонентний процес, що передбачає формування ключових мисленнєвих операцій – аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Його реалізація потребує спеціально організованого навчального впливу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Результативність цього процесу пов'язана з використанням сукупності психолого-педагогічних засобів, серед яких особливе місце займають тренінги, система вправ і різноманітні ігрові методи. Їх поєднання сприяє не лише розвитку логічних операцій, а й активізації пізнавальної діяльності, формуванню самостійності, критичного мислення та здатності до прийняття виважених рішень. Ігрові форми роботи забезпечують природну мотивацію до навчання та підвищують зацікавленість дітей.

Суттєвий вплив на розвиток логічного мислення мають організаційні умови освітнього процесу, зокрема послідовність і системність навчання, варіативність завдань, урахування індивідуальних відмінностей, а також створення позитивного психологічного середовища. Важливими є також інтерактивні методи навчання, групові форми роботи та індивідуалізація освітнього процесу.

Запропоновані розвивальні заняття сприяли підвищенню пізнавальної активності учнів, розвитку логічних, критичних і стратегічних умінь, а також формуванню навичок аналізу, аргументації та самоконтролю. Учні демонстрували більшу впевненість у власних відповідях, активніше взаємодіяли в процесі виконання завдань і більш усвідомлено застосовували набуті знання.

Результати повторного обстеження відображають позитивні зміни у рівнях розвитку логічного мислення: збільшилась кількість учнів із високими показниками, зменшилась частка дітей із низьким рівнем, а також простежується взаємозв'язок між різними компонентами мислення.

Таким чином, цілісна організація навчального процесу з використанням різних методів, форм і засобів навчання створює ефективні умови для розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку та забезпечує основу для їх подальшого інтелектуального зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельчев П., Болдись Л., Давиденко О., Музыка О., Чапюк Ю. Розвиток логічного мислення учнів початкової школи. Київ, 2024. 120 с.
2. Бойко І. В. Особливості формування мислення у молодшому шкільному віці. Психологія і суспільство. 2023. № 1. С. 112–118.
3. Борисов В. В. Педагогічні стратегії розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти. Педагогічна академія. 2025. № 3. С. 45–52.
4. Бурлакова І. А. Психологія професійного мислення та готовність до змін. Київ, 2022. 280 с.
5. Ващенко С. П. Розвиток логічного мислення молодших школярів. URL: <http://school142.dnepredu.com/uk/article/rozvitok-logichnogo-mislennya-molodshikh-shkolyari-2.html> (дата звернення: 05.03.2026).
6. Володарська М. О. Логіка: збірник задач для початкової школи. Київ: Торсінг, 2018. 254 с.
7. Галкіна Т. С. Сучасні підходи до розвитку когнітивних здібностей молодших школярів. Київ, 2024. 110 с.
8. Гаман І. О. Огляд додатків для розвитку логічного мислення дітей молодшого шкільного віку. Освітологічний дискурс. 2023. № 2 (41). С. 37–56.
9. Гончарук Н. М. Когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2022. № 4. С. 25–30.
10. Гріньова О. М. Дитяча психодіагностика: навч. посіб. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 296 с.
11. Данилюк О. В. Розвиток інтелектуальних здібностей дітей молодшого шкільного віку. Психологія і педагогіка. 2021. № 2. С. 33–39.
12. Довженко А. О. Розвиток логічного мислення учнів початкових класів засобами ігрових технологій. Українське суспільство та економіка: оцінка та перспективи розвитку : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 9–10 груд. 2024 р.). Житомир, 2024. С. 265–270.
13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 424 с.

14. Ємчик О. Г. Педагогічні умови логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. С. 203–207.
15. Закаблуковська О. О. Психологічні особливості розвитку мисленнєвих операцій молодших школярів: дис. д-ра філософії: 053 Психологія. Київ: УДУ ім. М. Драгоманова, 2025. 180 с.
16. Іванова Н. Г. Розвиток мислення у молодших школярів. *Наукові записки*. 2022. № 12. С. 120–125.
17. Ігрові вправи з логіки для молодших школярів: збірка навчальних завдань. Київ : Ранок, 2024. 96 с.
18. Калюжка Н. Формування логічного мислення здобувачів початкової освіти у процесі розв'язування математичних задач. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. С. 18–22.
19. Карпенко В. В. Психологія мислення: феноменологія, процес і детермінанти. Київ, 2023. 300 с.
20. Коваленко О. В. Психологічні особливості розвитку мислення як передумови формування наскрізних умінь молодших школярів. *Освітньо-науковий простір*. 2025. Т. 1, № 2. С. 22–30.
21. Коваленко О. І. Сучасні підходи до розвитку мислення молодших школярів в умовах Нової української школи. Київ, 2024.
22. Ковальчук О. М. Розвиток логічного мислення молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 2024. № 2. С. 34–40.
23. Костюк М. І., Мазур Н. В. Психологія мислення: сучасні підходи та дослідження. Київ, 2021.
24. Кравченко Л. М. Психологічні механізми мислення дітей. *Педагогічні науки*. 2022. № 3. С. 60–66.
25. Луценко С. О., Шанскова Т. І. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. Житомир, 2022. С. 106–109.
26. Луцький І., Пономарьова Н. Особливості формування логічного мислення учнів початкової школи: навч. посіб. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 88 с.

27. Максименко С. Д. Психологія мислення. Київ: НАПН України, 2020. 320 с.
28. Марківська Т. С., Шанскова Т. І. Формування логічного мислення молодших школярів у процесі розв'язування сюжетних задач. Житомир, 2022. С. 83–86.
29. Мельник Ю. Б. Психологія розвитку дитини. Харків: Основа, 2023. 300 с.
30. Митник О. Я., Ігнат'єва С. М., Карпенко Т. О., Зеркалій О. В. Логічний калейдоскоп: навч. посіб. для 1 класу. Київ: Ранок, 2022. 112 с.
31. Москалець В. П. Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 416 с.
32. Назаренко О. С. Психологія мислення дітей. Київ: Освіта, 2022. 260 с.
33. Ничиталюк А. Застосування принципів академічної доброчесності при проведенні психологічних досліджень. Матеріали студентського освітнього форуму «Академічна доброчесність: від законодавчих вимог до етичних принципів освітньої діяльності» (24 квітня 2026 року).
34. Ничиталюк А. Формування мислення у молодших школярів. Матеріали 4-ї всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Соціально-освітні доміанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця» (15 травня 2025 року).
35. Петренко В. С. Мисленнєві операції у дітей. Психологічний часопис. 2024. № 3. С. 50–56.
36. Піроженко Т. О. Психологія дитинства. Київ: Генеза, 2023. 320 с.
37. Плеканець В. О. Психологічні особливості розвитку логічного мислення молодших школярів: кваліфікаційна робота. Хмельницький: ХНУ, 2025. 85 с.
38. Плеканець В. О. Розвиток логічного мислення URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua> (дата звернення: 12.03.2026).

39. Попеску І. М. Розвиток логічного мислення молодших школярів шляхом застосування дидактичних ігор на уроках математики. Київ, 2024. 85 с.
40. Присяжнюк Т. А. Сутність поняття «логічне мислення» URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/5158> (дата звернення: 15.03.2026).
41. Приходько Є. Є., Богдан Т. М. Роль логічного мислення в розумовому розвитку дітей старшого дошкільного віку. Наукові інновації та передові 69 технології. 2024. № 7. С. 940–948. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/253/350> (дата звернення: 21.03.2026).
42. Прохоренко Л. І. Корекція розвитку когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку: навч.-метод. посіб. Київ, 2025. 120 с.
43. Психолого-педагогічна діагностика дітей: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 320 с.
44. Психолого-педагогічні умови розвитку логічного мислення молодших школярів. Науковий вісник. 2025. № 3. С. 45–52.
45. Романенко С. П. Розвиток логічних операцій у дітей. Початкова школа. 2023. № 7. С. 15–19.
46. Руденко І. Особливості психічного розвитку дитини: вікові кризи, основні новоутворення, провідні типи діяльності URL: http://teacher.edsp.net/index.php?option=com_content&view=article&id=180:2014-07-25-11-30-11&catid=1:2011-09-13-21-50-27&Itemid=2 (дата звернення: 25.02.2026).
47. Савчин М. В. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2021. 384 с.
48. Синяк К. С. Інтерактивні методи як засіб розвитку мислення учнів початкової школи. Сучасна освіта. 2024. С. 189–192.
49. Скорбач В. О. Особливості розвитку критичного мислення молодших школярів. Сучасна початкова освіта: погляди молодих науковців. Ніжин, 2024. С. 191–194.
50. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічне мислення: сучасні аспекти розвитку. Київ, 2023. 290 с.
51. Сучасні підходи до формування логічного мислення:

монографія/за ред. О. І. Коваленко. Київ: Освіта України, 2025. 256 с.

52. Ткаченко О. В. Формування аналітичного мислення учнів. Психологія: реальність і перспективи. 2024. № 15. С. 89–95.

53. Усик Т. Б. Психологічні особливості мислення молодших школярів: кваліфікаційна робота. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 95 с.

54. Фера С. В. Оптимізація розвитку мнемічних процесів дітей молодшого шкільного віку засобом розвивально-корекційних вправ. Київ, 2025. 95 с.

55. Фіалко К. А. Формування критичного мислення здобувачів початкової освіти. Педагогічні дослідження. 2024. С. 205–208.

56. Хитра В. О. Педагогіка партнерства як умова розвитку мислення учнів. Освітні інновації. 2024. С. 211–215.

57. Чала О. Підготовка до школи. Логіка 6+. Київ: Пегас, 2023. 32 с.

58. Чеканівська К. С., Шанскова Т. І. Формування креативного мислення молодших школярів засобами ігрових технологій. Житомир, 2022.

59. Шевченко А. В. Інструменти навчання логіки в початковій школі: монографія. Харків: Педагогічна думка, 2023. 196 с.

60. Dwyer C. P., Hogan M. J. Critical thinking development: a systematic review. *Thinking Skills and Creativity*. 2022. Vol. 43. P. 100978.

61. Fadilah S., Fitri R., Malaikosa Y. M. et al. The impact of game-based learning science for kids on the development of logical thinking in children aged 5–6 years. *Journal of Islamic Education Students*. 2025. Vol. 5, № 1. P. 25–30.

62. Halpern D. F. Critical thinking across development. *Educational Psychology Review*. 2022. Vol. 34, № 2. P. 789–812.

63. Kettler T. Critical thinking skills in elementary school children. *Gifted Child Quarterly*. 2022. Vol. 66, № 1. P. 5–17.

64. Kuhn D. The development of scientific thinking and reasoning. *Child Development Perspectives*. 2021. Vol. 15, № 2. P. 93–97.

ДОДАТКИ

Додаток А

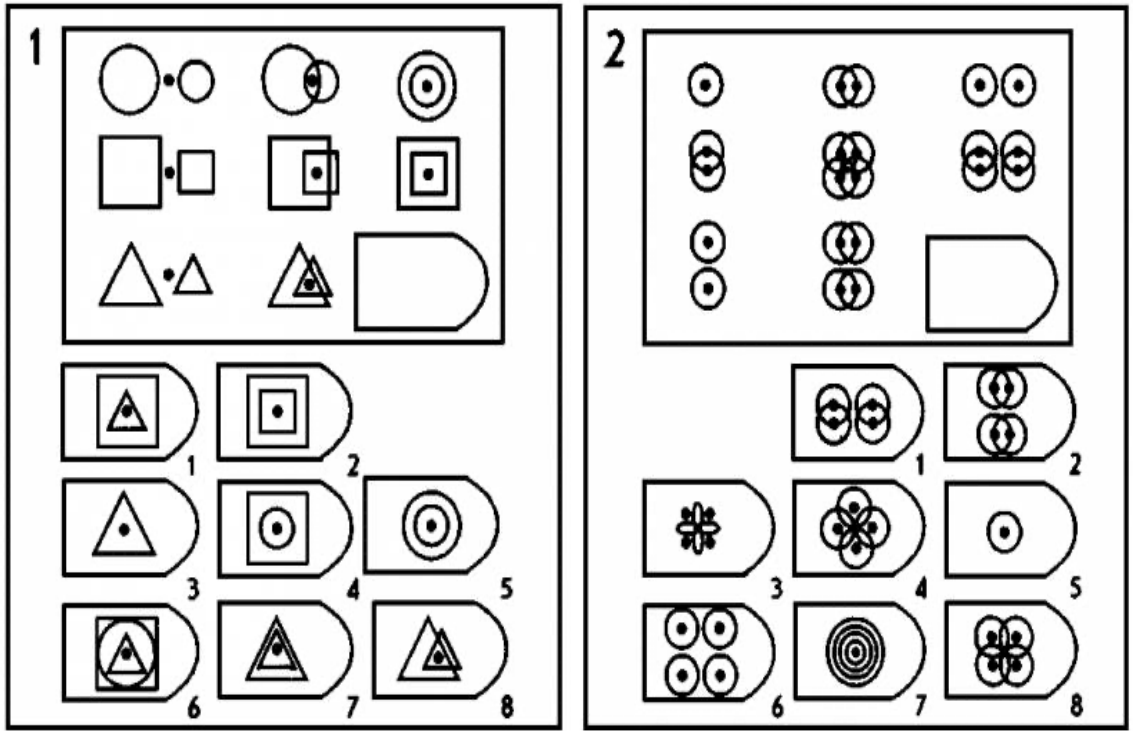
Психодіагностична методика «Матриці Равена»

Дана методика призначена для оцінювання рівня розвитку наочно-образного мислення у дітей молодшого шкільного віку. Під наочно-образним мисленням у цьому випадку розуміється здатність дитини оперувати зоровими образами та наочними уявленнями під час розв'язання пізнавальних завдань.

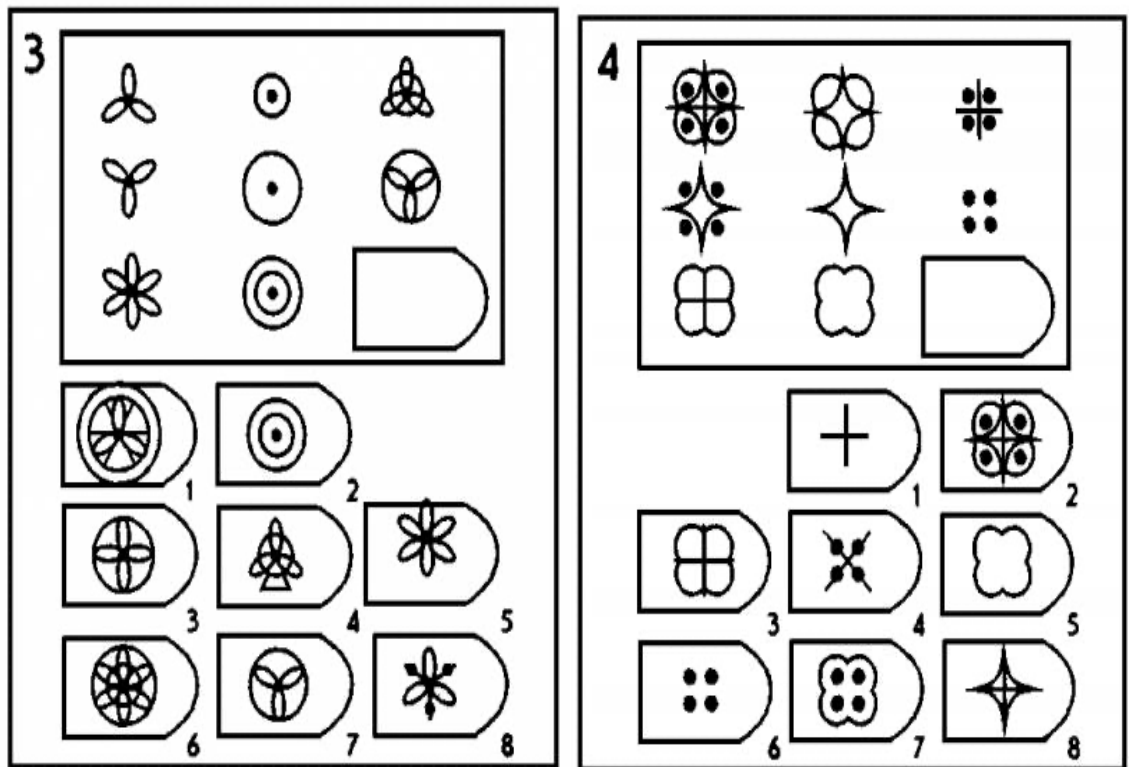
Конкретні завдання, використовувані для перевірки рівня розвитку наочно-образного мислення, в даній методиці взяті з відомого тесту Равена. Вони являють собою спеціальним чином підібрану вибірку з десяти матриць Равена які поступово ускладнюються (мал. 1 А, 1 Б, 1 В, 1 Г, 1 Д).

Дитині пропонується серія з десяти поступово деталізованих складніших завдань однакового типу: на пошук закономірностей у розташуванні деталей на матриці (представлена у верхній частині зазначених малюнків у вигляді великого чотирикутника) і підбір одного з восьми даних нижче малюнків як відсутньої вставки до цієї матриці, відповідної їй малюнку (дана частина матриці представлена внизу у вигляді прапорців з різними малюнками на них). Вивчивши структуру великої матриці, дитина повинна вказати ту з деталей (той з восьми наявних внизу прапорців), яка найкраще підходить до цієї матриці, тобто відповідає їй малюнку або логіці розташування його деталей по вертикалі і по горизонталі.

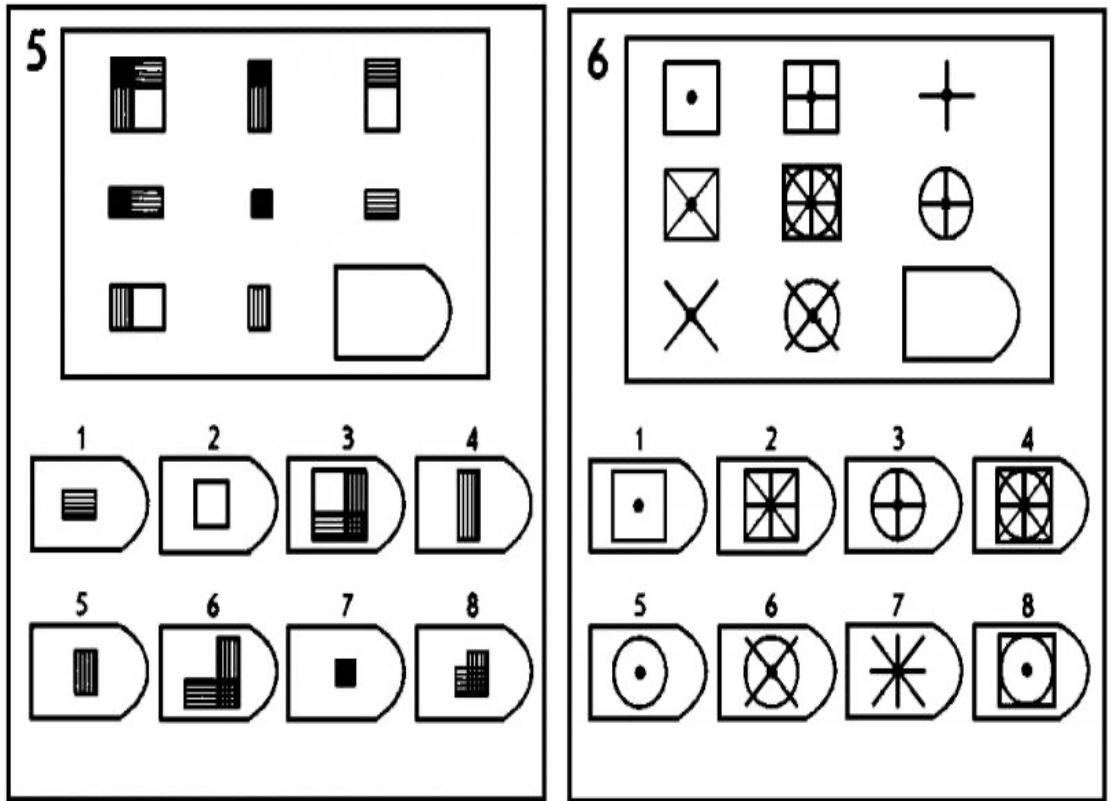
На виконання всіх десяти завдань дитині відводиться 10 хвилин. Після закінчення цього часу експеримент припиняється й кількість правильно вирішених матриць, а також загальна сума балів, набраних дитиною за їх вирішення. Кожна правильно, вирішена матриця оцінюється в 1 бал. Правильні, вирішення всіх десяти матриць наступні (перша з наведених нижче пар оцифровує на номер матриці, а друга – на правильну відповідь [номер обираного прапорця]): 1-7, 2-6, 3-6, 4-1, 5-2, 6-5, 7-6, 8-1, 9-3, 10-5.

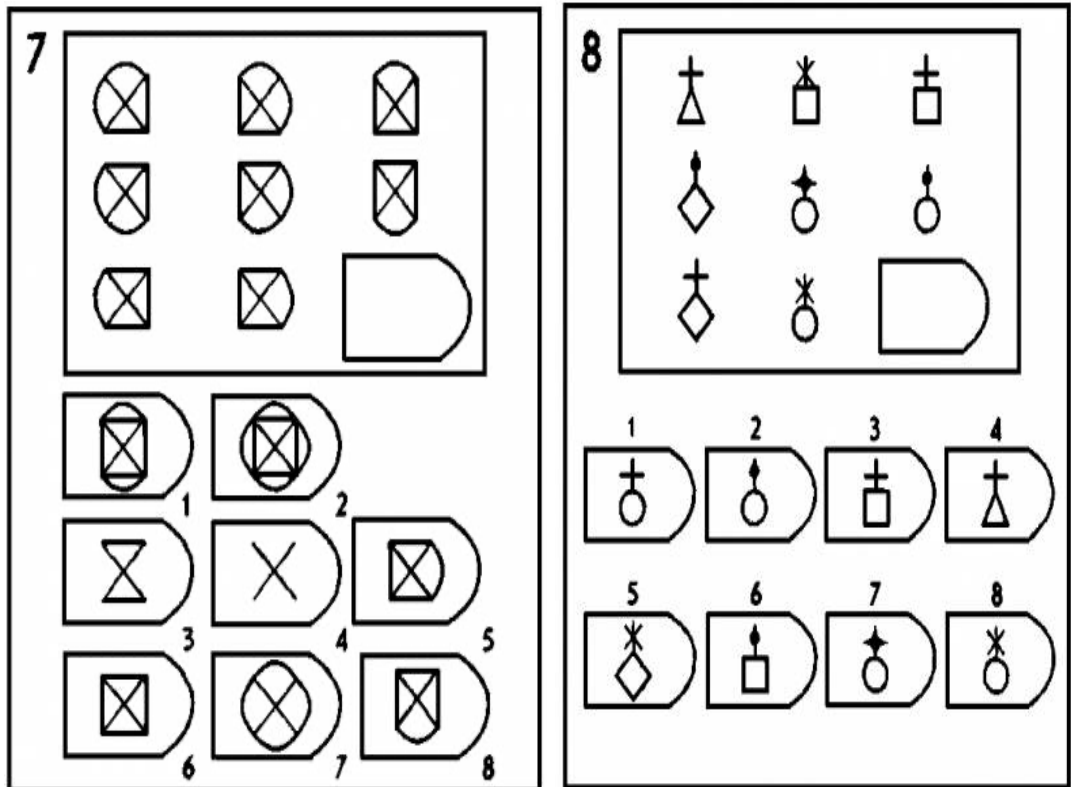
Мал. 1 А. Завдання до методики «Матриці Равена»

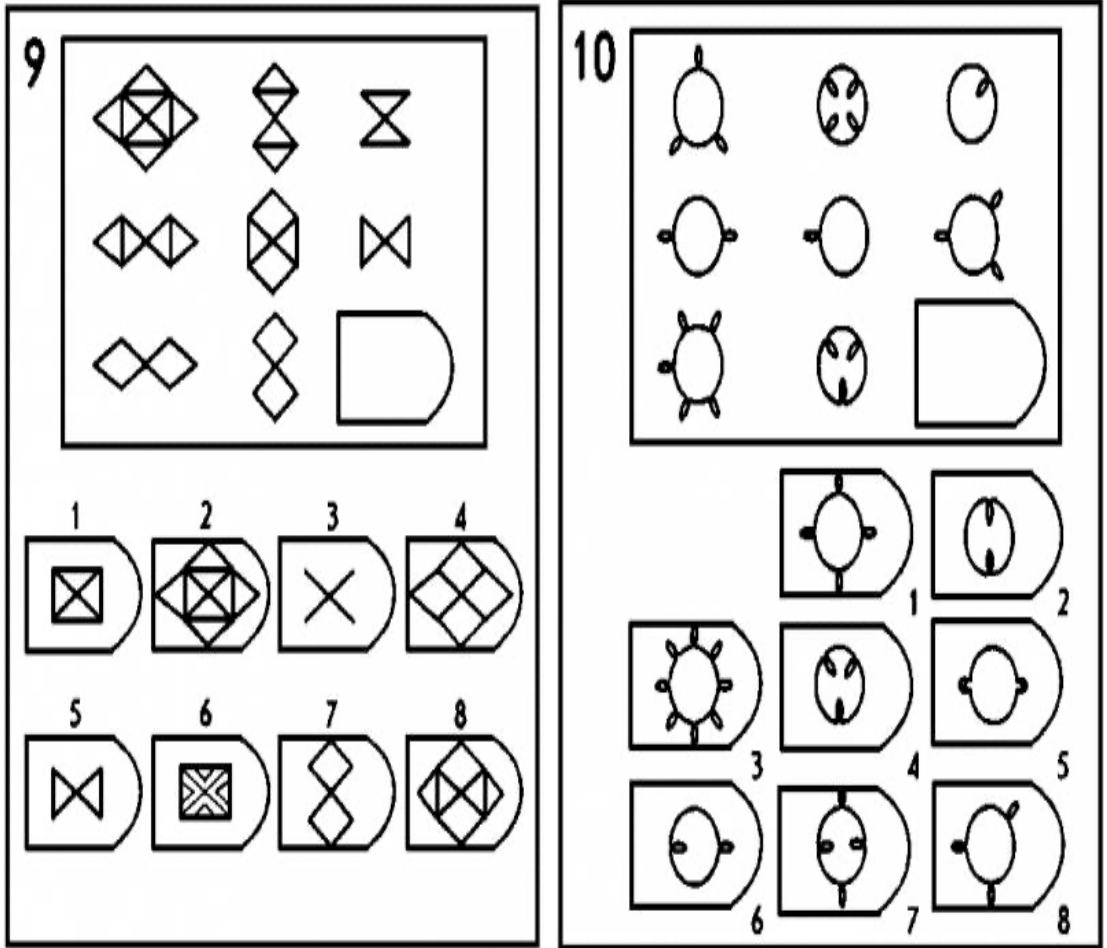
Мал. 1 Б. Продовження

Мал. 1 В. Продовження

Мал. 1 Г. Продовження

Мал. 1 Д. Продовження

Методика «Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності й відмінностей в об'єктах»

Методика вивчає словесно-логічне мислення дітей.

Визначення понять, пояснення причин, виявлення подібності і відмінностей в об'єктах – це операції мислення, оцінюючи які ми можемо судити про ступінь розвиненості у дитини інтелектуальних процесів. Дані особливості мислення встановлюються по правильності відповідей дитини на наступну серію питань:

1. Що з тварин більше: кінь чи собака?
2. Вранці люди снідають. А що вони роблять, приймаючи їжу вдень і ввечері? (Правильна відповідь – обідають і вечеряють).
3. Вдень на вулиці світло, а вночі? (Правильна відповідь – темно).
4. Небо блакитне, а трава? (Правильна відповідь – зелена).
5. Черешня, груша, слива і яблуко – це ... (Правильне продовження – ягоди і фрукти).
6. Чому, коли йде поїзд, опускають шлагбаум?
7. Що таке Львів, Київ? (Правильна відповідь – міста).
8. Котра зараз година? (Дитині показують годинник і просять назвати час) (Правильна відповідь – така, в якому вказані години та хвилини).
9. Молоду корову називають телиця. А як називають молоду собаку і молоду вівцю? (Правильна відповідь – щеня і ягня).
10. На кого більше схожа собака: на кішку або на курку? Відповідай і поясни, чому ти так вважаєш.
11. Для чого потрібні автомобілю гальма? (Правильним вважається будь-яка розумна відповідь, яка вказує на необхідність гасити швидкість автомобіля).
12. Чим схожі один на одного молоток і сокира? (Правильна відповідь вказує на те, що це – інструменти, виконують в чомусь схожі функції).
13. Що є спільного між білкою і кішкою? (У правильній відповіді

повинні бути вказані як мінімум дві пояснюючих ознак, наприклад те, що це – тварини, які вміють лазити по деревах, що мають м'який шерстяний покрив, хвіст, чотири ноги.)

14. Чим відрізняються цвях, гвинт і шуруп один від одного? (Правильна відповідь: цвях, як правило, гладкий по поверхні, а гвинт і шуруп – нарізні; цвях забивають молотком, а гвинт і шуруп вкручують; шуруп – конічний, а гвинт і цвях – круглі).

15. Що таке футбол, стрибки в довжину і у висоту, теніс, плавання? (Правильна відповідь – це види спорту, види фізичних вправ).

16. Які ти знаєш види транспорту? (Має бути перераховано, як мінімум, два різних види транспорту).

17. Чим відрізняється старий чоловік від молодого? (Правильна відповідь повинна містити в собі хоча б дві суттєві ознаки, що відрізняють старих людей від молодих).

18. Для чого люди займаються фізкультурою і спортом? (Правильні можливі відповіді – для підтримки свого здоров'я; для того, щоб бути сильними, стрункими і красивими; для того, щоб домагатися спортивних успіхів, вигравати змагання).

19. Чому вважається погано, якщо хто-небудь не хоче працювати? (Можливі правильні відповіді – тому, що в іншому випадку не можна буде мати потрібні речі, продукти харчування, житло і т. п.).

20. Для чого на лист необхідно наклеювати марку? (Правильна відповідь: марка – це знак сплати відправником вартості пересилання поштового відправлення).

Обробка результатів

За кожну правильну відповідь на кожне з питань дитина отримує по 0,5 бала, так що максимальна кількість балів, яку він може отримати в цій методиці, дорівнює 10.

Зауваження. Правильними можуть вважатися не тільки ті відповіді, які відповідають наведеним прикладам, але й інші, досить розумні, які

відповідають змісту поставленого перед дитиною питання.

Якщо дослідник немає повної впевненості в тому, що відповідь дитини абсолютно правильна, і в той же самий час не можна безумовно сказати, що він невірний, то допускається ставити дитині проміжну оцінку – 0,25 бала.

Перш ніж оцінювати правильність тієї чи іншої відповіді, треба переконатися в тому, що дитина правильно зрозуміла саме питання.

Висновки про рівень розвитку: 10 – 9 балів – високий; 4 – 7 балів – середній; 2 – 0 бала – низький.

Тест Дж. Гілфорда

Субтест 1. Використання предметів (варіанти вживання).

Завдання. Перерахувати якомога більше незвичайних способів використання предмета.

Інструкція для випробуваного. Газета використовується для читання. Ти ж можеш придумати інші способи її використання. Що з неї можна зробити? Як її можна ще використовувати?

Інструкція зачитується усно. Час виконання субтеста – 3 хв. При індивідуальній формі проведення всі відповіді дослівно записуються психологом. При груповій формі проведення відповіді записують самі випробовувані. Час засікається після прочитання інструкції.

Оцінювання.

Результати виконання тесту оцінювалися в балах. Є три показника.

1) Швидкість (швидкість відтворення ідей) – сумарне число відповідей. За кожную відповідь дається 1 бал, всі бали сумуються.

$Ш = n$.

Ш – швидкість,

n – число доречних відповідей.

Слід звернути особливу увагу на термін «доречні відповіді». Потрібно виключити з числа врахованих тих відповідей, які згадувалися в інструкції, очевидні способи використання газет: читати газету, дізнаватися новини і т.д.

2) Гнучкість – число класів (категорій) відповідей. Всі відповіді можна віднести до різних категорій. Наприклад, відповіді типу: «з газети можна зробити шапку, корабель, іграшку» і т.д. відносяться до однієї категорії – створення виробів та іграшок.

Категорії відповідей.

1. Використання для записів (записати телефон, вирішувати приклади, малювати).

2. Використання для ремонтних і будівельних робіт (заклеїти вікна,

наклеїти під шпалери).

3. Використання в якості підстилки (постелити на брудну лавку, покласти під взуття, постелити на підлогу при фарбуванні стелі).

4. Використання в якості обгортки (загорнути покупку, обернути книги, загорнути квіти).

5. Використання для тварин (підстилка кішці, хом'якові, прив'язати на нитку бантик з газети і грати з кішкою).

6. Використання як засобу для витирання (витерти стіл, протирати вікна, мити посуд, як туалетний папір).

7. Використання як знаряддя агресії (бити мух, карати собаку, плюватися кульками з газети).

8. Здача в макулатуру.

9. Отримання інформації (дивитися рекламу, давати оголошення, робити вирізки, перевірити номер лотерейного квитка, подивитися дату, подивитися програму TV тощо).

10. Використання в якості покриття (сховатися від дощу, сонця, прикрити щось від пилу).

11. Спалювання (для розпалювання, для розведення багаття, зробити факел).

12. Створення виробів, іграшок (зробити корабель, шапку, пап'є-маше).

Слід приписати кожній відповіді номер категорії з вищенаведеного списку, потім, якщо кілька відповідей будуть відноситися до однієї і тієї ж категорії, то враховувати тільки першу відповідь з цієї категорії, тобто враховувати кожну категорію тільки один раз.

Потім слід підрахувати число використаних дитиною категорій. В принципі, число категорій може змінюватися від 0 до 12 (якщо не буде дано відповідей, віднесених до нової категорії, якої немає в списку).

За відповіді, що не підходять до жодної з перерахованих категорій, додається по 3 бали за кожну нову категорію. Таких відповідей може бути кілька. Але перш ніж привласнювати нову категорію, слід дуже уважно співвіднести

відповідь з наведеним вище списком.

За одну категорію нараховується 3 бали.

$$\Gamma = 3 m.$$

Γ – показник гнучкості.

m – число використаних категорій.

3) Оригінальність – число незвичайних, оригінальних відповідей.

Відповідь вважається оригінальною, якщо вона зустрічається 1 раз на вибірці в 30-40 чоловік.

Одна оригінальна відповідь – 5 балів. Усі бали за оригінальні відповіді підсумовуються.

$$O_p = 5 k.$$

O_p – показник оригінальності,

k – число оригінальних відповідей.

Підрахунок сумарного показника по кожному субтесту слід проводити після процедури стандартизації, тобто перекладу сирих балів у стандартні. В даному випадку пропонується проводити підсумовування балів за різними факторами, віддаючи собі звіт в тому, що така процедура не є досить коректною, а отже, сумарними балами можна користуватися тільки як приблизними й оцінними.

$$T_1 = \text{Ш}_1 + \Gamma_1 + O_p_1 = n + 3 m + 5 k.$$

T_1 – сумарний показник першого субтеста,

Ш_1 – швидкість по 1 субтесту,

Γ_1 – гнучкість по 1 субтесту,

O_p_1 – оригінальність по 1 субтесту,

n – загальне число доречних відповідей,

m – число категорій,

k – число оригінальних відповідей.

Субтест 2. Наслідки складання.

Завдання. Перерахувати різні наслідки гіпотетичної ситуації.

Інструкція для випробуваного. Уяви, що трапиться, якщо тварини і птахи

зможуть розмовляти людською мовою.

Час виконання субтеста – 3 хвилини.

Оцінювання.

Результати виконання субтеста оцінювалися в балах. Є два показника.

1) Швидкість (швидкість відтворення ідей) – загальне число наведених наслідків.

1 відповідь (1 наслідок) – 1 бал.

$Ш = n$.

2) Оригінальність – число оригінальних відповідей, число віддалених наслідків. Тут оригінальним вважається відповідь, наведена тільки один раз у вибірці (на 30-40 чоловік).

1 оригінальна відповідь – 5 балів.

$Op = 5 k$.

Op – показник оригінальності,

k – число оригінальних відповідей.

$T 2 = n + 5 k$.

$T 2$ – сумарний показник другого субтеста.

Як і в першому субтесті, слід звернути увагу на виключення недоречних (неадекватних) відповідей, а саме: повторюваних відповідей і відповідей, які не мають відношення до поставленого завдання.

Субтест 3а. слова

Субтест проводиться індивідуально.

Завдання. Придумати слова, які починаються або закінчуються певним стилем.

Інструкція для випробуваного.

1 частина. Придумай слова, які починаються на склад «по», наприклад «полку».

На відповідь дається 2 хвилини.

2 частина. Придумай слова, які закінчуються складом «ка», наприклад «сумка».

На відповідь дається 2 хвилини. Час виконання всього субтеста – 4 хвилини.

Оцінювання. Результати виконання субтеста оцінюються в балах. Є два показника.

1) Швидкість – загальне число наведених слів.

1 слово – 1 бал.

$Ш = n$

Б – показник швидкості

n – загальне число слів.

Як і раніше, слід викреслити повторювані слова, а також не враховувати неадекватні слова.

2) Оригінальність – число оригінальних слів, наведених один раз на вибірку 30–40 осіб.

1 оригінальне слово – 5 балів.

$Op = 5k$

Op – показник оригінальності,

k – число оригінальних слів.

$T3 = n + 5k$

T3 – сумарний показник третього субтеста.

Субтест 3б. Вираз.

Завдання.

Придумати речення, що складаються з чотирьох слів, кожне з яких починається з вказаної букви.

Інструкція для випробуваного. Придумай якомога більше пропозицій, що складаються з чотирьох слів. Кожне слово в реченні повинно починатися з вказаної букви. Ось ці букви: В, М, С, К (випробувані пред'являються надруковані літери). Будь ласка, використовуй букви тільки в такому порядку, не міняй їх місцями. Приклад пропозиції: «Веселий хлопчик дивиться фільм». А тепер придумавай якнайбільше своїх пропозицій з цими буквами.

Час виконання субтеста – 5 хвилин.

Оцінювання. Результати виконання субтеста оцінюються за трьома показниками.

1) Швидкість – число придуманих пропозицій (n).

1 пропозиція – 1 бал.

$Ш = n$.

2) Гнучкість – число слів, використовуваних випробуваним. Кожне слово враховується тільки один раз, тобто в кожному наступному реченні враховуються тільки ті слова, які не вживалися випробуваним раніше або не повторюють слова в прикладі. Однокореневі слова, що відносяться до різних частин мови, вважаються однаковими, наприклад: «веселий, весело».

1 слово – 0,1 бала.

$Г = 0,1 m$.

Г – показник гнучкості,

m – число слів, використовуваних один раз.

3) Оригінальність. Підраховується число оригінальних за змістовим змістом пропозицій. Оригінальним вважається пропозиція, яка зустрічається 1 раз на вибірці в 30-40 чоловік.

Одна оригінальна пропозиція – 5 балів.

$Ор = 5 k$.

Ор – показник оригінальності,

k – число оригінальних пропозицій.

$Т 3 = n + 0,1 m + 5 k$.

Т 3 – сумарний показник третього субтеста .

Субтест 4. Словесна асоціація.

Завдання. Привести більше визначень для загальноновживаних слів.

Інструкція для випробуваного. Знайди якомога більше визначень для слова «книга». Наприклад: красива книга. Яка ще буває книга?

Час виконання субтеста – 3 хвилини.

Оцінювання. Результати виконання субтеста оцінюються в балах за трьома показниками.

1) Швидкість – сумарне число наведених визначень (n).

Одне визначення – 1 бал.

$Ш = n$.

Ш – показник швидкості.

2) Гнучкість – число категорій відповідей.

Одна категорія – 3 бали.

$Г = 3 m$.

Г – показник гнучкості,

m – число категорій відповідей.

Категорії відповідей.

1. Час видання (стара, нова, сучасна, старовинна).
2. Дії з книгою будь-якого типу (кинута, забута, вкрадена, передана).
3. Матеріал і спосіб виготовлення (картонний, пергаментний, папірусний, рукописний, надрукований).
4. Призначення, жанр (медична, військова, довідкова, художня, фантастична).
5. Належність (моя, твоя, Петіна, бібліотечна, загальна).
6. Розміри, форма (велика, важка, довга, тонка, кругла, квадратна).
7. Поширеність, популярність (відома, популярна, знаменита, рідкісна).
8. Ступінь схоронності і чистоти (рвана, ціла, брудна, мокра, пошарпана).
9. Цінність (дорога, дешева, цінна).
10. Колір (червона, синя, фіолетова).
11. Емоційно-оцінне сприйняття (хороша, весела, сумна, страшна, цікава, розумна, корисна).
12. Мова, місце видання (англійська, іноземна, німецька, індійська, вітчизняна).

Всі відповіді, що відносяться до однієї категорії, враховуються тільки один раз. Максимальний бал – $12 \times 3 = 36$ балів (в разі, якщо у відповідях присутні всі дванадцять категорій, що на практиці зустрічається виключно рідко, а також відсутні відповіді, яким присвоюється нова категорія) як і в субтесті 1, відповідей, що не відповідає ні до якої категорії, присвоюється нова категорія і,

відповідно, додається по 3 бали за кожен нову категорію. У цьому випадку максимальний бал може збільшитися.

$$\Gamma = 3 m.$$

Γ – показник гнучкості

m – число категорій.

3) Оригінальність – число оригінальних визначень.

Визначення вважається оригінальним, якщо воно наведено лише один раз на вибірці в 30-40 чоловік.

Одне оригінальне визначення – 5 балів.

$$O_p = 5 k.$$

O_p – показник оригінальності,

k – число оригінальних визначень.

$$T_4 = n + 3 m + 5 k.$$

T_4 – сумарний показник четвертого субтеста.

Субтест 5. Складання зображень.

Завдання. Намалювати задані об'єкти, користуючись певним набором фігур.

Інструкція для випробуваного. Намалюй певні об'єкти, користуючись таким набором фігур: коло, прямокутник, трикутник, півколо. Кожну фігуру можна використовувати кілька разів, міняти її розміри і положення в просторі, але не можна додавати інші фігури або лінії.

У першому квадраті намалюй обличчя, у другому – будинок, в третьому – клоуна, а в четвертому – те, що ти хочеш. Підпиши четвертий малюнок. Випробуваному пред'являється набір фігур і зразок виконання завдання .

Час виконання всіх малюнків – 8 хвилин.

Довжина сторони квадрата – 8 см (для тестового бланка).

Оцінювання. Оцінювання проводиться за двома показниками.

1) Швидкість – гнучкість. В даному показнику враховуються:

n_1 – число зображених елементів (деталей);

n_2 – число використаних категорій фігур (з 4 заданих), n_2 змінюється від 0 до 4.

Одна деталь – 0,1 бала.

Один клас фігур – 1 бал.

n 3 – число помилок (помилкою вважається використання в малюнку незаданій фігури або лінії).

Одна помилка – 0,1 бала.

$\sum_{i=1}^4 (0,1n_{1i} + n_{2i} - 0,1n_{3i})$

\sum – швидкість,

i – номер малюнка (від 1 до 4).

Бали \sum підсумовуються за чотирма малюнками.

2) Оригінальність

k 1 – число оригінальних елементів малюнка.

Під оригінальним елементом розуміється елемент незвичайної форми, незвичайне розташування елемента, незвичайне використання елемента, оригінальне розташування елементів один щодо одного.

Один оригінальний елемент – 3 бали. В одному малюнку може бути кілька оригінальних елементів.

k 2 – оригінальність четвертого малюнка (по темі, за змістом).

Може зустрічатися один раз на вибірку в 30-40 чоловік.

k 2 може приймати значення 0 або 1.

За оригінальний сюжет нараховується 5 балів (це відноситься тільки до четвертого малюнку)

$\sum_{i=1}^4 (5k + k_{1i})$

\sum – оригінальність,

i – номер малюнка (від 1 до 4).

$\sum = \sum + \sum$

\sum – сумарний показник п'ятого субтеста,

\sum – швидкість,

\sum – оригінальність.

Субтест 6. Ескізи.

Завдання. Перетворити в різні зображення однакові фігури (кола), що

приводяться в квадратах.

Інструкція для випробуваного. Додай будь-які деталі або лінії до основного зображення так, щоб вийшли різні цікаві малюнки. Малювати можна як всередині, так і зовні кола. Підпиши назву до кожного малюнку.

Час виконання завдання – 10 хвилин.

Тестовий бланк – це аркуш стандартного паперу (формат А4), на якому зображено 20 квадратів з колом посередині. Розміри квадрата 5 x 5 см, діаметр кожного кола – 1,5 см.

Оцінювання. Проводиться за трьома показниками:

1) Швидкість – число адекватних завданню малюнків.

Один малюнок – 1 бал.

$Ш = n$ n – число малюнків (змінюється від 0 до 20).

Виключаються малюнки, точно повторюють один одного (дублікати), а також малюнки, в яких не використаний стомлений матеріал – коло.

2) Гнучкість – число зображених категорій малюнків. Зображення різних осіб це одна категорія, зображення різних тварин становлять одну категорію.

Одна категорія – 3 бали.

$Г = 3m$.

m – число категорій.

Категорії відповідей.

1. Війна (військова техніка, солдати, вибухи).

2. Географія. Прикраси (намиста, сережки, браслет).

Якщо малюнок не відповідає жодній категорії, йому присвоюється нова категорія.

3) Оригінальність. Оригінальним вважається малюнок, сюжет якого використаний один раз (на вибірці в 30–40 чоловік).

Один оригінальний малюнок – 5 балів.

$Ор = 5k$.

$Ор$ – показник оригінальності,

k – число оригінальних малюнків.

$$T_6 = n + 3m + 5k.$$

T_6 – сумарний показник шостого субтеста.

При підрахунку балів по шостому субтесту слід враховувати всі малюнки незалежно від якості зображення. Про сюжет і тему треба судити не тільки по малюнку, а й обов'язково брати до уваги підпис.

У маленьких дітей, які не вміють писати, після закінчення роботи необхідно запитати, що зображено на малюнках, і підписати назви до малюнків.

Субтест 7. Прихована форма.

Завдання. Знайти різні фігури, приховані в складному, малоструктурованому зображенні.

Інструкція для випробуваного. Знайди якомога більше зображень на цьому малюнку. Що намальовано на цій картинці?

Час виконання субтеста – 3 хвилини.

Тестові стимульні: всього чотири різних малюнка. Пред'являти слід тільки один малюнок. Решта дані для того, щоб можна було провести повторне тестування в інший час.

Результати виконання субтеста оцінюються в балах по двом показникам:

1) Швидкість – сумарне число відповідей (n).

Одна відповідь – 1 бал.

$$Ш = n.$$

2) Оригінальність – число оригінальних, рідкісних відповідей. Оригінальним буде вважатися відповідь, дана один раз на вибірці в 30-40 чоловік.

Одна оригінальна відповідь – 5 балів.

$$Op = 5k.$$

Op – оригінальність

k – число оригінальних, рідкісних відповідей.

$$T_7 = n + 5k.$$

T_7 – сумарний показник сьомого субтеста.

Зміст занять з розвитку логічного мислення учнів молодшого шкільного віку

Заняття 1 «Таємниці логіки»

Заняття має пізнавально-розвивальний характер і спрямоване на формування в учнів умінь логічно мислити, аналізувати інформацію, встановлювати взаємозв'язки між об'єктами та явищами, аргументувати власні судження й робити висновки. У процесі виконання логічних вправ учні вдосконалюють навички самостійної, парної та групової роботи.

Мета заняття: сформувати в учнів 4 класу уявлення про логіку як науку про правильне мислення. Розвивати логічне, критичне та аналітичне мислення, уміння порівнювати, класифікувати, узагальнювати, встановлювати послідовність і закономірності. Сприяти розвитку зв'язного мовлення, уважності, наполегливості у виконанні завдань та інтересу до інтелектуальної діяльності.

Обладнання: картки з логічними завданнями, схеми, ілюстрації, роздатковий матеріал для індивідуальної та групової роботи, дошка, маркери або крейда, зошити та письмове приладдя.

Хід заняття

Вправа «Визначення схожостей і відмінностей між предметами»

Мета: розвивати вміння аналізувати об'єкти, порівнювати їх за кількома ознаками, знаходити спільне та відмінне; формувати навички аргументованого висловлювання.

Хід вправи: психолог пропонує учням пари або групи об'єктів (предмети, поняття, зображення). Учні працюють у парах або малих групах. Їм необхідно визначити, які ознаки є спільними для запропонованих об'єктів, а які – відмінними. Учні записують свої спостереження або висловлюють їх усно. Після виконання завдання проводиться колективне обговорення, під час якого кожна група пояснює, за якими критеріями здійснювалося порівняння. Психолог звертає увагу на логічність міркувань та повноту відповідей.

Вправа «Порівняння об'єктів за різними ознаками»

Мета: формувати вміння порівнювати об'єкти за кількома критеріями одночасно; розвивати аналітичне мислення та увагу.

Хід вправи: учням пропонуються завдання, у яких необхідно порівняти об'єкти за різними ознаками (форма, розмір, призначення, склад, функції). Психолог поступово ускладнює завдання, пропонуючи учням знаходити не лише очевидні, а й приховані ознаки. Учні аргументують свій вибір, пояснюючи, чому певна ознака є важливою. У процесі обговорення формується розуміння того, що об'єкти можна аналізувати з різних позицій.

Вправа «Що зайве?»

Мета: розвивати навички класифікації, логічного аналізу та вміння робити обґрунтовані висновки.

Хід вправи: психолог пропонує учням ряди слів або зображень, серед яких один елемент не належить до загальної групи. Учні визначають «зайвий» елемент і пояснюють свій вибір. Особлива увага приділяється аргументації: відповідь вважається правильною лише за наявності логічного пояснення. Можливе виконання завдання в групах з подальшим захистом відповіді.

Вправа «Побудова послідовностей картинок»

Мета: розвивати вміння встановлювати логічну послідовність подій та причинно-наслідкові зв'язки.

Хід вправи: учням пропонуються серії картинок або подій, розташовані у випадковому порядку. Завдання полягає в тому, щоб упорядкувати їх у логічну послідовність. Після виконання вправи учні пояснюють, чому обрали саме такий порядок. Психолог заохочує використання логічних зв'язок і правильне мовленнєве оформлення відповідей.

Вправа «Логічні загадки»

Мета: розвивати кмітливість, логічне мислення, уважність та вміння аналізувати умову завдання.

Хід вправи: психолог зачитує або демонструє логічні загадки. Учні уважно слухають умову, обговорюють можливі варіанти відповідей, аргументують свої міркування. Після розв'язання загадки вчитель разом з учнями аналізує шлях міркування, звертаючи увагу на логічну послідовність думок.

Вправа «Знайди закономірність»

Мета: формувати вміння виявляти закономірності та логічні зв'язки між елементами.

Хід вправи: психолог демонструє ряди чисел, фігур, символів або слів, у яких простежується певна закономірність. Учні аналізують запропонований матеріал, визначають правило побудови ряду та продовжують його. Після виконання завдання учні пояснюють своє рішення, використовуючи логічні аргументи.

Вправа «Класифікація предметів за групами»

Мета: розвивати вміння узагальнювати та систематизувати інформацію; формувати навички логічного мислення.

Хід вправи: учням пропонується набір предметів, слів або зображень, які необхідно розподілити на групи за певною ознакою. Учні самостійно визначають критерій класифікації або виконують завдання за вказівкою вчителя. Після завершення роботи відбувається обговорення, під час якого учні пояснюють свій вибір і роблять узагальнюючі висновки.

Психолог разом з учнями підбиває підсумки заняття, обговорює, які вправи були найцікавішими та найскладнішими, і робить висновок про значення логічного мислення в навчанні та повсякденному житті.

Заняття 2 «Подорож у світ причин і наслідків»

Заняття спрямоване на формування в учнів уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами та вчинками людей. У процесі виконання вправ учні навчаються аналізувати інформацію, бачити взаємозв'язок між причиною та результатом, передбачати наслідки подій і робити логічні висновки. Заняття сприяє розвитку критичного мислення,

мовлення та вміння працювати в колективі.

Мета заняття: розвивати в учнів вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати події та ситуації, робити обґрунтовані висновки. Формувати логічне й критичне мислення, уміння аргументувати власну думку, пояснювати причини вчинків і передбачати можливі наслідки. Виховувати уважність, відповідальність за власні рішення та інтерес до пізнавальної діяльності.

Обладнання: картки з короткими історіями та ситуаціями, ілюстрації, роздатковий матеріал для групової роботи, аркуші паперу, олівці або фломастери, дошка, маркери.

Хід заняття

Аналіз коротких історій з подіями

Мета: навчити учнів аналізувати події, виділяти причину та наслідок, формувати вміння робити логічні висновки на основі прочитаного або почутого.

Хід вправи: психолог зачитує або пропонує учням прочитати короткі життєві історії, у яких чітко простежується послідовність подій. Після кожної історії учні відповідають на запитання: що сталося спочатку, яка подія була причиною, що стало її наслідком. Учні формулюють відповіді усно або записують у зошитах. Під час обговорення вчитель звертає увагу на логічну послідовність думок і правильність формулювання висновків.

Вправа «Що сталося раніше?»

Мета: розвивати вміння визначати послідовність подій та встановлювати часові й причинні зв'язки.

Хід вправи: учням пропонуються пари або ряди подій, записаних на картках або зображених у вигляді малюнків. Завдання учнів – визначити, яка подія відбулася раніше, а яка пізніше, і пояснити свій вибір. Учні аргументують відповіді, використовуючи слова-зв'язки «тому що», «спочатку», «після цього». Вчитель підкреслює, що правильне встановлення послідовності допомагає зрозуміти причину та наслідок.

Групова гра «Ланцюг подій»

Мета: формувати вміння працювати в групі, логічно поєднувати події в єдиний причинно-наслідковий ланцюг.

Хід вправи: учні об'єднуються в невеликі групи. Кожна група отримує набір карток із подіями, які необхідно розташувати у правильній логічній послідовності. Після виконання завдання групи презентують свій «ланцюг подій» та пояснюють, як одна подія призводить до іншої. Психолог заохочує учнів до спільного обговорення та взаємодопомоги.

Пошук логічних помилок у ситуаціях

Мета: розвивати критичне мислення, уміння аналізувати інформацію та виявляти нелогічні висновки.

Хід вправи: психолог пропонує учням описані ситуації, у яких порушено причинно-наслідкові зв'язки або зроблено неправильний висновок. Учні уважно аналізують ситуацію, знаходять помилку та пояснюють, у чому полягає нелогічність. Під час обговорення учні пропонують правильний варіант пояснення, аргументуючи свою думку.

Вправа «З'єднай причину та наслідок»

Мета: закріпити вміння співвідносити причину з відповідним наслідком.

Хід вправи: учням роздаються картки з причинами та окремо картки з наслідками. Завдання полягає в тому, щоб правильно поєднати пари. Після виконання вправи учні пояснюють, чому саме ці події вони поєднали між собою. Психолог звертає увагу на логічність міркувань та точність формулювань.

Рольова гра «Що трапилось?»

Мета: розвивати уяву, мовлення та вміння аналізувати події через рольову діяльність.

Хід вправи: психолог пропонує учням розіграти короткі сценки, у яких показано певну подію або проблему. Інші учні спостерігають і після завершення сценки відповідають на запитання: що сталося, яка була причина події, які наслідки вона мала або могла мати. Обговорення допомагає учням

глибше усвідомити взаємозв'язок між діями та їх результатами.

Складання коміксів із логічною послідовністю

Мета: розвивати творче та логічне мислення, уміння будувати послідовність подій.

Хід вправи: учні отримують завдання створити комікс із кількох кадрів, у якому чітко простежується причинно-наслідковий зв'язок між подіями. Учні самостійно або в парах придумують сюжет, розташовують події у логічній послідовності та коротко їх описують. Після завершення роботи відбувається презентація коміксів і обговорення логіки побудови сюжету.

Психолог разом з учнями підбиває підсумки заняття, обговорює, чому важливо вміти встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, і як ці вміння допомагають у навчанні та повсякденному житті. Учні діляться враженнями та роблять власні висновки.

Заняття 3 «Логічні лабіринти»

Заняття спрямоване на розвиток уявлень учнів про логіку як інструмент планування та прийняття рішень. У процесі виконання завдань діти вчаться продумувати власні дії наперед, передбачати можливі наслідки вибору, аналізувати помилки та будувати оптимальні стратегії. Заняття сприяє розвитку стратегічного мислення, уважності, самостійності та вміння працювати в команді.

Мета заняття: розвивати в учнів стратегічне мислення, уміння передбачати результат своїх дій, планувати послідовність кроків і знаходити оптимальні шляхи розв'язання логічних завдань. Формувати навички аналізу, прогнозування, самоконтролю та співпраці. Виховувати наполегливість, відповідальність за прийняті рішення та інтерес до інтелектуальної діяльності.

Обладнання: схеми та малюнки логічних лабіринтів, картки з ігровими та логічними завданнями, аркуші паперу, олівці або фломастери, дошка, маркери, матеріали для командної роботи.

Хід заняття

Вправа «Знайди помилку в схемі»

Мета: розвивати вміння аналізувати схеми, виявляти логічні помилки та аргументувати власну думку.

Хід вправи: психолог демонструє учням схему, у якій навмисно допущено логічну помилку (порушена послідовність дій, неправильний напрям руху, зайвий елемент). Учні уважно розглядають схему, обговорюють можливі помилки та пропонують варіанти їх виправлення. Після обговорення учні пояснюють, чому саме цей елемент є помилковим і як його слід змінити. Психолог звертає увагу на важливість уважного аналізу перед виконанням будь-якої дії.

Вправа «Логічний лабіринт»

Мета: формувати вміння планувати маршрут, передбачати наслідки кожного кроку та обирати оптимальний шлях.

Хід вправи: учням пропонується логічний лабіринт, у якому необхідно дійти від старту до фінішу, дотримуючись певних умов або правил. Перед початком виконання завдання учні аналізують лабіринт, продумують можливі маршрути та лише після цього починають рух. Після завершення вправи відбувається обговорення: які стратегії були успішними, які помилки виникали та як їх можна було уникнути.

Ігрові завдання на послідовність

Мета: розвивати вміння вибудовувати логічну послідовність дій і подій.

Хід вправи: психолог пропонує учням ігрові завдання, у яких необхідно правильно розташувати кроки для досягнення результату (алгоритм дій, план розв'язання задачі). Учні працюють індивідуально або в парах, визначаючи правильний порядок дій. Після виконання завдання учні пояснюють, чому саме така послідовність є правильною, та роблять висновки щодо важливості планування.

Командна гра «Логічний квест»

Мета: розвивати командну взаємодію, стратегічне мислення та вміння спільно приймати рішення.

Хід вправи: учні об'єднуються в команди та отримують серію логічних завдань, об'єднаних спільною метою. Кожне наступне завдання відкривається після правильного виконання попереднього. У процесі гри команди планують свої дії, розподіляють ролі, обговорюють варіанти відповідей. Після завершення квесту проводиться рефлексія, під час якої учні аналізують, які стратегії були найефективнішими.

Рольова гра з логічним вибором дій

Мета: формувати вміння приймати рішення, передбачати наслідки власних дій та відповідати за свій вибір.

Хід вправи: психолог пропонує учням рольові ситуації, у яких необхідно зробити вибір між кількома варіантами дій. Учні обговорюють можливі рішення, прогнозують наслідки кожного варіанту та обґрунтовують свій вибір. Після виконання вправи відбувається спільне обговорення, під час якого учні аналізують, як правильне планування допомагає уникати помилок.

Психолог разом з учнями підбиває підсумки заняття, обговорює, як стратегічне мислення та вміння планувати допомагають у навчанні й повсякденному житті. Учні діляться власними враженнями та роблять узагальнені висновки.